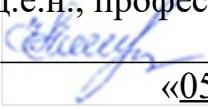

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
д.е.н., професор Чечель А.О.

«05» січня 2024 р.

«ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ»

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
281 Публічне управління та
адміністрування
Кобзара Дмитра Павловича
Науковий керівник:
Чечель Анна Олександрівна
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри публічного управління
та адміністрування
Рецензент:
Голомб Вікторія Володимирівна, к.е.н.,
доцент, доцент кафедри економічної
інформатики, підприємництва та фінансів
інженерного навчально-наукового
інституту Запорізького національного
університету

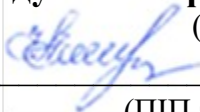
Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«__» _____ 2024 р.

Київ – 2024

МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Рівень вищої освіти _____ другий (магістерський) _____
Шифр та назва спеціальності _____ 281 Публічне управління та адміністрування _____
Освітньо-професійна програма _____ Публічне управління та адміністрування _____

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувача кафедри д.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ Чечель А.О.
(ППІ завідувача кафедри)

ПЛАН ВИКОНАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Кобзар Дмитро Павлович

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи **Державне регулювання розвитку соціального підприємництва: проблеми та шляхи вирішення**

керівник роботи Чечель Анна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом вищого навчального закладу

2. Строк подання студентом роботи 01.12.2023

3. Вихідні дані до роботи (мета, об'єкт, предмет)

Мета роботи – обґрунтування теоретичних засад та розробка рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Об'єкт дослідження – процеси державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Предмет дослідження – рекомендації щодо удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

4. Зміст роботи (перелік питань, які потрібно розробити)

Розділ 1. Теоретичні аспекти державного регулювання розвитку соціального підприємництва

Розділ 2. Аналіз розвитку соціального підприємництва в Україні

Розділ 3. Удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва в Україні

5. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Чечель А.О., д.е.н., професор	01.09.2023	01.09.2023
2	Чечель А.О., д.е.н., професор	10.09.2023	10.09.2023
3	Чечель А.О., д.е.н., професор	20.09.2023	20.09.2023

6. Дата видачі завдання «01» вересня 2023 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітки
1.	Погодження теми кваліфікаційної роботи	01-07.09.2023	
2.	Складання та погодження плану кваліфікаційної роботи	01.09.2023	
3.	Написання Вступу та 1 розділу кваліфікаційної роботи	02-30.09.2023	
4.	Написання 2 розділу кваліфікаційної роботи	01-30.10.2023	
5.	Написання 3 розділу кваліфікаційної роботи	01-22.11.2023	
6.	Написання Висновків та оформлення списку літератури, додатків	22-26.11.2023	
7.	Подання завершеної кваліфікаційної роботи на кафедру	30.11.2023	

Здобувач

Дмитро КОБЗАР
(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Науковий керівник роботи

(підпис)

Анна ЧЕЧЕЛЬ
(власне ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	10
1.1. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання.....	10
1.2. Основні особливості та характеристики соціального підприємництва.....	16
1.3. Закордонний досвід державного регулювання розвитку соціального підприємництва.....	22
Висновки до Розділу I	33
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	35
1.4. Тенденції розвитку соціальних підприємств	35
1.5. Аналіз методів державної підтримки розвитку соціального підприємництва.....	47
1.6. Проблеми розвитку соціального підприємництва.....	53
Висновки до Розділу 2	58
РОЗДІЛ 3 УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ	60
1.7. Основні напрями забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва.....	60
3.2. Шляхи удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва.....	67
Висновки до Розділу 3	78
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах воєнного часу в Україні загострилися та активізувалися низка негативних процесів у соціальній, економічній та політичній сферах, що проявляються як на національному так і на місцевому рівнях.

В таких умовах держава неспроможна належним чином вирішувати більшість проблем соціальної сфери, а саме: масова міграція населення у зв'язку з військовим конфліктом, зниження рівня заробітної плати, високий рівень безробіття, збільшення частки незахищених верств населення тощо. Крім того, воєнні дії, що відбуваються на території України вже майже два роки, показали слабкість та неспроможність більшості соціальних інституцій в кризових ситуаціях у вирішенні зазначених питань, а збільшення залежності нашої держави від фінансової міжнародної допомоги, лише сприяє поглибленню зазначених негативних явищ [4].

Сталий економічний розвиток є обов'язковою умовою зміцнення України і основним напрямом на цьому шляху є впровадження інновацій соціального характеру в економіку - нових організаційних форм, які здійснювали б свою діяльність на принципах сталого розвитку.

Таким інноваційним інструментом є соціальне підприємництво. Саме соціальні підприємства можуть стати основним інструментом для вирішення низки важливих соціальних питань з урахуванням економічних та організаційних аспектів та стати підґрунтям для визначення напрямків впровадження та реалізації програм соціально-економічного розвитку і покращення інвестиційного клімату [9].

І в цьому контексті значно зростає роль та вплив держави. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва має зосередитися на формуванні сприятливого середовища та реалізовуватися відповідними

загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і соціального бізнесу задля сталого розвитку.

Отже, актуальність теми дослідження визначена необхідністю своєчасного реагування на глобальні політичні та соціально-економічні виклики, що обумовлені російською військовою агресією проти України та з потребою активізації розвитку соціального підприємництва як інструменту, що здатен нівелювати зазначені виклики і сприяти сталому розвитку держави.

Питанням соціального підприємництва в останні роки приділяється значна увага. Ці питання цікавлять не тільки науковців, а й представників влади, громадськості, бізнесу, а отже відбувається симбіоз теоретичних напрацювань з впровадженням в практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням соціального підприємництва в останні роки приділяється значна увага. Ці питання цікавлять не тільки науковців, а й представників влади, громадськості, бізнесу, а отже відбувається симбіоз теоретичних напрацювань з впровадженням в практичну діяльність.

У сфері соціального підприємництва цікавими є дослідження наступних науковців: Г. Завадських [16], І. Біла [6], Т. Лункіна [27] та ін. Питанням розвитку соціального підприємництва в контексті сталого розвитку присвячені праці С. Бортнік [9], В. Ільченко [18], Шергіна [48] та ін.

Проаналізувавши публікації провідних науковців С. Осипової [35], К. Шапошникова [46], Л. Шаульської [47], які представлені у різних джерелах, можна зазначити, що питання удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва, наразі, є досить актуальними. Однак існує об'єктивна потреба удосконалення механізмів державної підтримки та стимулювання розвитку соціального підприємництва, а також визначення чинників їх реалізації задля вирішення гострих соціально-економічних питань.

Об'єкт дослідження – процеси державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Предмет дослідження – рекомендації щодо удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Мета роботи – обґрунтування теоретичних засад та розробка рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Для досягнення поставленої мети в роботі вирішено наступні **завдання:**

- розглянуто соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання;
- досліджено методи державного регулювання та підтримки соціального підприємництва;
- узагальнено закордонний досвід регулювання розвитку соціального підприємництва та оцінено можливість його використання в Україні;
- визначено особливості та характеристики соціального підприємства;
- визначено сучасні тенденції розвитку соціальних підприємств;
- проаналізовано методи державної підтримки розвитку соціального підприємництва;
- встановлено основні проблеми розвитку соціального підприємництва та напрямки їх вирішення;
- запропоновано основні напрями забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва;
- визначено шляхи удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва.

Методи наукового дослідження. Теоретико-методологічною основою магістерської роботи стали фундаментальні положення теорії державного управління, дослідження українських і зарубіжних науковців та практиків щодо проблемних питань розвитку соціального підприємництва.

Для досягнення поставленої мети і реалізації визначених завдань у роботі використано наступні методи дослідження: аналіз та синтез (для визначення особливостей та характеристик соціального підприємства); індукція та дедукція (при дослідженні методів державної підтримки розвитку соціального підприємництва); порівняння (при дослідженні зарубіжного досвіду регулювання розвитку соціального підприємництва); системно-структурний аналіз, економіко-статистичний аналіз (для визначення тенденцій розвитку соціальних підприємств), методи схематичного та графічного зображення аналітичних даних (для наочного зображення теоретичних і практичних положень магістерської роботи), метод логічного узагальнення результатів (при формулюванні рекомендацій та висновків).

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція та закони України, постанови й розпорядження Кабінету Міністрів України, чинні нормативно-правові акти України.

Інформаційною базою є матеріали Державної служби статистики України, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з питань державного регулювання розвитку соціального підприємництва, ресурси й видання мережі Internet, результати власних досліджень і розробок.

Наукова новизна одержаних результатів. Основний науковий результат магістерської роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та організаційного інструментарію щодо удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва.

Найбільш значущими науковими результатами роботи є:

удосконалено:

механізм державного стимулювання розвитку соціального підприємництва на засадах застосування системного інструментарію, основа якого полягає у взаємодії усіх зацікавлених у розвитку соціального підприємництва суб'єктів;

дістали подальшого розвитку:

категоріальний апарат дефініції «соціального підприємництва» в частині визначення відмінностей між класичним підприємництвом і соціальним підприємництвом;

рекомендації щодо використання зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку соціального підприємництва на основі виявлених найбільш оптимальних переваг та напрямів їх адаптації;

уявлення щодо тенденцій та особливостей розвитку соціального підприємництва в Україні за рахунок визначення його впливу на сталий розвиток;

напрями забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва за рахунок побудови «дерева цілей» як цільового підходу в стратегічному управлінні.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати й розроблені рекомендації становлять організаційну основу удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва. До результатів, що мають найбільше практичне значення, належать рекомендації щодо удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва на засадах застосування системного інструментарію, основа якого полягає у взаємодії усіх зацікавлених у розвитку соціального підприємництва суб'єктів.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження оприлюднено й схвалено на VIII Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції «*Сталий Розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі (наукові читання імені Ігоря Недіна)*» (Київ, 2023 р.).

Обсяг та структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, викладених на 84 сторінках друкованого тексту. Матеріали магістерської роботи містять 8 таблиці і 19 рисунків. Список використаних джерел із 56 найменувань уміщено на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання

В умовах сьогодення популярність соціального підприємництва визначається неспроможністю державного та приватного сектору вирішувати деякі проблеми суспільства (соціальні, екологічні, демографічні тощо).

Підґрунтям для розвитку соціального підприємництва у всьому світі стали наступні тенденції [7]:

- уповільнення публічного пропонування соціальних послуг;
- невідповідність і рівні доходів визначила необхідність у нових бізнес-ідеях;
- посилення конкуренції в некомерційному секторі за отримання грантів.

Населення все більше усвідомлює проблеми екології та забруднення навколишнього середовища, відсутність ефективних методів регулювання в сфері охорони здоров'я, недосконалість системи освіти, збільшення насильства у світі тощо. Більше того бездієвість урядів та їх неспроможність у вирішенні проблем бідності та злочинності сприяють пошуку більш дієвих інструментів третього сектору економіки у вирішенні зазначених питань.

Розглядаючи соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання необхідно визначитися з підходами до визначення поняття «соціальне підприємництво». Станом на сьогодні в дослідженнях науковців

не має єдиного підходу до сутності цього поняття. Соціальне підприємництво розглядається як [38]:

- інструмент захисту вразливих груп населення;
- один із дієвих механізмів територіального розвитку;
- спосіб вирішення актуальних соціально-економічних проблем тощо.

У таблиці 1.1 зведено основні підходи до визначення соціального підприємництва та надана їх характеристика [26].

Таблиця 1.1

Підходи до визначення соціального підприємництва

Підхід	Прихильники	Тлумачення соціального підприємництва
Широкий підхід	Е. Шоу, Дж. Вірвардена, Г. Морт, А. Фуллер, Центр із поліпшення соціального підприємництва	Це діяльність, яка в кінцевому результаті передбачає досягнення соціальної мети
Комбінований (комерційно-соціальний) підхід	А. Макміллан, Дж. Робінсон, Я. Роголін	Це діяльність, орієнтована на досягнення соціальних та комерційних результатів. За такого підходу соціальне підприємництво – це вужча сфера діяльності, яка передбачає наявність бізнес-складника.
Інноваційний підхід	Дж. Мейр, Е. Нобoa, Е. Остін, Дж. Вей-Скіллерн, Х. Стівенсон, Ф. Перріні, С. Вурро	Акцент на використанні інноваційних підходів до вирішення соціальних проблем. Такий підхід розширює соціальне підприємництво за рахунок доповнення його діяльністю неприбуткових організацій та державних соціальних установ, які розробляють і реалізують інновації у своїй діяльності.
Проблемно-орієнтований підхід	К. Лідбігер, Фонд Шваба	Це діяльність, результати якої спрямовані на певну соціальну групу або проблему.

Науковці Дж. Мейр та І. Марті надають таке визначення терміну соціальне підприємництво - це «процес створення вартості шляхом поєднання ресурсів організації в новий спосіб для реалізації можливостей, що сприяють створенню соціальної цінності, стимулюють соціальні зміни або дозволяють виявити соціальні потреби» [53].

На перших етапах становлення соціальне підприємництво вважалося збитковим, але поступово сприйняття його сутності, основних задач та результативності змінюється. Сьогодні соціальне підприємництво – це, перш за все, інноваційна діяльність, основна задача якої – вирішення актуальних соціальних питань. З часом соціальні підприємства показали здатність отримувати не тільки соціальний ефект, а й економічний.

Першим законодавчо закріпити термін соціального підприємництва намагався О. Фельдман. Він зазначав, що соціальний підприємець – це «суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб)» [37].

Цікавий підхід до визначення соціального підприємництва у І. Кривов'язюк та І. Гаранчевська, вони зазначають, що «соціальне підприємництво слід тлумачити як господарську діяльність соціально орієнтованих суб'єктів, мета якої полягає у забезпеченні сталого розвитку громад, вирішенні або пом'якшенні наявних у суспільстві конфліктів, що здійснюється із застосуванням бізнес-підходів, інновацій, використовуючи комерційні методи та створюючи соціальний ефект» [12].

Виділяють декілька етапів розвитку соціального підприємництва: зародження, період становлення, розвитку. У таблиці 1.2 наведено основні етапи розвитку соціального підприємництва та їх характеристику [26].

Таблиця 1.2

Етапи розвитку соціального підприємництва

Етапи	Характеристики етапу	Розвиток подій
	Поява в Україні	прийняття ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з ін
	Розробка рекомендацій щодо можливих регіональних та національних політик з соціального підприємництва в Україні	<ul style="list-style-type: none"> - початок роботи консультантів проекту «ПРОМІС» з об'єднаними територіальними громадами (ОТГ) зі створення перших місцевих програм розвитку соціального підприємництва (з 2020 р.); - проєкт «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою “знизу”» (2018-2019 рр.); - формування основ регіональних політик щодо СП у Білій книзі розвитку соціального підприємництва в Україні (2020 р.)
	Розробка рекомендацій щодо інклюзивного розвитку бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - програма «Соціальне підприємництво: інклюзія» спрямована на сприяння інклюзивним соціальним проєктам у набутті фінансової стійкості та створення соціальних підприємств, які вирішують проблеми людей з інвалідністю та інших вразливих груп; - проєкт розвитку соціального підприємництва в Україні «Active Social Entrepreneurship in Ukraine» (2019-2020 рр.)
	Розробка навчальних курсів з соціального підприємництва для студентів закладів вищої освіти та включення їх у навчальні плани ЗВО	<ul style="list-style-type: none"> - створення мережі тренерів з соціального підприємництва; - формування локальних освітніх осередків соціального підприємництва; - розроблено онлайн курс «Соціальне підприємництво та конкурентоспроможність» (2017 р.); - випущено посібник «Що слід знати про соціальне підприємництво» (2017 р.); - підготовлено посібник «Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу» (2019 р.); - підготовлено та випущено посібник «SimpleSE: Про соціальне підприємництво – просто» (2020р.)
	Розвиток неформальної освіти для молоді щодо соціального підприємництва	<ul style="list-style-type: none"> - викладання курсу соціального шкільного підприємництва у 20 школах України; - проєкт «Заснування соціальних шкільних підприємств у сільській місцевості та малих містах України для заохочення молоді до соціального підприємництва у Івано-Франківській, Житомирській та Донецькій областях» (2019-2020 рр.); - проведено серію тренінгів у школах для молоді, підготовлені тренери з соціального підприємництва для молоді (2019-2021 рр.); - випущено перший посібник з соціального шкільного підприємництва – «Соціальне шкільне підприємництво: твій перший стартап» (2020 р.); - навчальний курс з соціального підприємництва для 8, 9-11 класів було затверджено МОН України та рекомендовано до впровадження у загальноосвітніх школах (2020 р.); - Українська соціальна академія запустила пре-акселератор та акселератор з соціального підприємництва для безкоштовного навчання усіх бажаючих (з 2019 р. доступний нині)
	Формування екосистеми соціального підприємництва та мережування локальних осередків його розвитку	<ul style="list-style-type: none"> - здійснення опису стану екосистеми розвитку соціального підприємництва у Зеленій книзі соціального підприємництва в Україні (2019 р.); - проєкт ГО «Простір 500» та Програми USAID «Конкурентоспроможна економіка України» – «#SimpleSE: “Поширення та масштабування успішних моделей соціально-го підприємництва”» (2020 р.)
	Початок інвестування та підтримки соціальних підприємств	<ul style="list-style-type: none"> - засновано інкубаційну онлайн-програму «#SimpleSE: соціальне підприємництво – це просто!» (2020.р.); - проєкт розвитку соціального підприємництва в Україні «Active Social Entrepreneurship in Ukraine» (2019-2020 рр.) - заснування Українського соціального венчурного фонду (2020 р.), який інвестує в СП, в основі бізнес-моделей яких лежить досягнення соціальних та екологічних змін, шляхом надання допомоги

продовження таблиці 1.2

Аналіз інформації, що зведена у таблиці 1.2 доводить, що соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання є не тільки одним з ефективних методів налагодження співпраці бізнесу і влади для отримання соціальних ефектів, а й сучасним трендом економічного розвитку здатним формувати нові стандарти соціального захисту.

Необхідно зазначити, що активний розвиток соціального підприємництва починається після 2014 року, питання розбудови нашої держави вийшли на перше місце і необхідно було шукати нові сучасні підходи до вирішення актуальних проблем не тільки на загальнонаціональному рівні, а й на рівні регіонів та окремих громад.

Як правило соціальні підприємства націлені на вирішення конкретних питань саме тієї громади, де вони засновані, тому застосовується системний підхід та інноваційні ідеї, реалізація яких сприяє не тільки розвитку такого бізнесу, а й сприяє розвитку самої громади [29].

Соціальне підприємництво – це вид підприємницької діяльності, який, окрім комерційного результату, передбачає вирішення окремої соціальної проблеми.

Отже, соціальне підприємництво – це особливий вид діяльності, що знаходиться на перетині сфер діяльності трьох секторів національної економіки (рис.1.1) [38].

Рис. 1.1. Сфера соціального підприємництва

Вирішення соціальних проблем відбувається через взаємодію між трьома зазначеними секторами. Прикладом може слугувати передача деяких

груп соціальних послуг підприємницькому сектору з отриманням права на часткове або повне державне фінансування.

Розглядаючи соціальне підприємництва як об'єкт управління, необхідно розглянути місце третього сектору у вирішенні соціально-економічних проблем (рис 1.2) [38].

Рис. 1.2. Місце третього сектору у вирішенні соціально-економічних проблем

Саме третій сектор (соціальні організації) показують останнім часом динаміку розвитку, запроваджуючи інноваційні рішення у вирішенні соціально-економічних питань, в яких приватні компанії і держава показали свою неспроможність. І хоча Україні інститут соціального підприємництва ще не достатньо розвинутий, його вплив на економіку та соціальну сферу динамічно зростає [35].

Подальший розвиток соціального підприємництва потребує підтримки з боку держави, за рахунок впровадження дієвих механізмів та інструментів державного регулювання. Для активізації процесів розвитку соціального підприємництва, перш за все, необхідно розробити відповідну державну стратегію, де було б зазначено основні пріоритети фінансової підтримки,

інструменти взаємодії бізнесу та громадських організацій для розвитку соціального бізнесу, умови оподаткування тощо.

1.2. Основні особливості та характеристики соціального підприємництва

Наявність різних підходів до сфери соціального підприємництва призвело до появи значної кількості його визначень. Досліджуючи роль соціального підприємництва у створенні спільних благ, сучасні науковці перебувають у пошуку єдиної концептуальної парадигми до цього поняття.

Також станом на зараз немає єдиної думки щодо визначення характерних рис соціального підприємства як суб'єкту господарювання.

Вивчення зарубіжного досвіду та узагальнення основних підходів дозволило виділити наступні характерні риси соціального підприємства (рис. 1.3) [38].

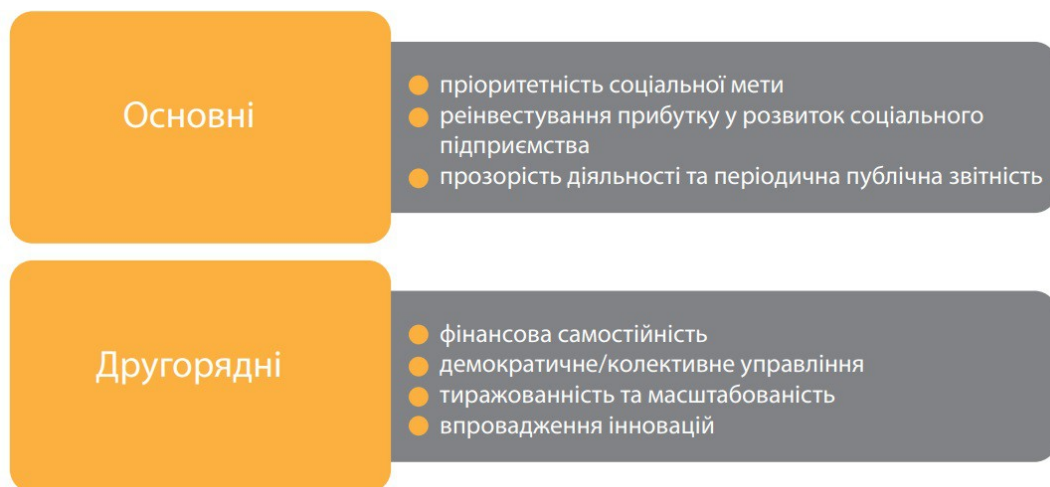

Рис. 1.3. Характерні риси соціального підприємства

Другорядні риси не є чіткою характеристикою соціальних підприємств, вони залежать від факторів внутрішнього та зовнішнього середовища і можуть динамічно змінюватися.

Розглянемо відмінності між підприємництвом і соціальним підприємництвом. Основний фокус уваги у відмінностях між ними лежить у

площині ціннісної пропозиції. Мета підприємця – отримання прибутку через створення нового продукту чи надання послуги та обслуговування відповідних ринків збуту. Мета соціального підприємця – здійснення масштабних перетворень та отримання вигід через фокусування на незахищених групах населення. Отже, соціальний проєкт буде актуальним і життєздатним, коли він націлений на глибинні та фундаментальні соціальні перетворення.

Основні відмінності між підприємництвом і соціальним підприємництвом показано на рисунку 1.4 [10].

Рис. 1.4. Основні відмінності між підприємництвом і соціальним підприємництвом

Отже, соціальне підприємництво – це господарська діяльність, що містить інноваційну складову і націлена на вирішення гострих соціальних проблем.

Як правило діяльність соціально орієнтованих суб'єктів підприємництва направлена на вирішення актуальних проблем територіальних громад та досягнення їх соціально-економічного росту. За таким механізмом відбувається симбіоз розвитку як соціального підприємництва так і місцевої економіки [8].

Основні відмінні риси між соціальними і класичними підприємствами наведено на рис. 1.5.

Рис. 1.5. Основні характеристики соціального та класичного підприємства

Аналізуючи дані, наведені на рис. 1.4 та рис. 1.5., можна визначити основні переваги соціального підприємства:

- соціальний бізнес має високу відповідальність перед громадою;
- інноваційні перетворення;
- перевага соціальної мети над комерційний прибутком;
- працевлаштування вразливих груп населення;
- трансформація соціальної сфери.

Прибутки, що отримує соціальне підприємство реінвестуються на його подальший розвиток та на вирішення проблем місцевих громад.

Таким чином, таке підприємство виступає як суб'єкт підприємницької діяльності, що працює за законами економіки, отримує прибуток, а отже не підпадає під поняття благодійної організації.

Розглянемо деякі відмінності соціального підприємництва від благодійної організації та традиційного бізнесу (табл. 1.3) [38].

Як правило джерелом фінансування благодійних організацій є пожертвування. Метою класичного підприємства є отримання прибутку, а от корпоративна соціальна відповідальність для таких підприємств має другорядне значення.

Мета соціального підприємця – здійснення масштабних перетворень та вирішення актуальних проблем регіонів, міст, громад через задоволення соціальних потреб.

В той же час соціальне підприємництво має схожість з благодійними організаціями за соціальною спрямованістю діяльності, а з класичним підприємництвом - за прибутковістю та можливістю направляти прибуток на свій подальший розвиток за рахунок інновацій.

Якщо порівнювати соціальне підприємництво зі звичайною благодійністю, то можна відзначити, що соціальні підприємства набагато ефективніше вирішують соціальні проблеми при цьому розподіляють фінансові ресурси ефективно [38].

В першу чергу соціальне підприємництво спрямовано на вирішення соціальних проблем на рівні громади, регіону, держави, а вже потім – на отримання прибутку і це є основною його відмінністю від соціально відповідального бізнесу.

Таблиця 1.3

Основні відмінності соціального підприємництва від благодійної організації та традиційного бізнесу

Ознаки	Соціальне підприємництво	Благодійна організація	Підприємництво
1	2	3	4
Тип діяльності	Соціальний	Соціальний	Комерційний
Отримання прибутку	Ніколи не розподіляють прибуток і використовують його для соціальних цілей	Не має прибутку	Отримання прибутку
Сплата податку	Соціальні підприємства звільняються від оподаткування прибутку, отриманого від продажу (постачання) товарів та виконання соціальних робіт та послуг	Не є платником податку на прибуток та включається до реєстру неприбуткових установ та організацій з ознакою неприбутковості	Прибуток розподіляється серед акціонерів
Вид діяльності	Соціальні роботи та послуги	Не здійснює підприємницьку діяльність	Виробниче підприємництво: комерційне; фінансове
Джерела фінансування	Не залежить від зовнішніх джерел фінансування	Зовнішні джерела фінансування	Зовнішні та внутрішні джерела
Мета діяльності	Дохід від власної діяльності, метою якої є пом'якшення або вирішення конкретних соціальних проблем	Гранти та пожертви, які спрямовуються на благодійну діяльність	Дохід від власної діяльності, метою якої є максимізація прибутку

Різняться також підходи до визначення критеріїв щодо визначення підприємств як соціальних.

Так, в США підприємство відноситься до соціальних, якщо товар чи послуга, що виробляються, націлені на розв'язання гострих соціальних питань.

В Європі підприємство буде віднесено до соціальних, якщо частину прибутку направлятиме на реалізацію соціальних проєктів чи працевлаштовую громадян з соціально незахищених верств населення. Однак є критерій, з яким погоджуються усі – це вимірюваність соціального ефекту [5].

На основі вищезазначеного можна виокремити функції соціального підприємництва:

- сприяє зайнятості населення, особлива увага – незахищеним верствам населення;
- вирішує гострі соціальні потреби територіальної громади за рахунок надання соціальних послуг;
- знижує соціальну напругу як на рівні регіону так і на загальнодержавному рівні;
- за рахунок масштабних соціальних трансформацій сприяє відродженню сільської місцевості та депресивних міських територій;
- сприяє підвищенню соціальної позиції та активності населення;
- через реалізацію інноваційних соціальних проєктів та стартапів сприяє соціально-економічному розвитку економіки країни.

Отже, підводячи підсумок, треба зазначити, що успішність соціального підприємництва вимірюється інноваційним підходом із застосуванням нової комбінації ресурсів та виробництва актуальних та креативних товарів чи послуг до вирішення гострої соціальної проблеми. Ефективна взаємодія усіх зацікавлених сторін здатна підвищити та забезпечити ефективний розвиток соціального підприємства.

Основний результат соціального підприємництва - перехід на якісно новий рівень життя населення за рахунок впровадження глобальних

трансформацій у соціальній сфері, знаходження інноваційних способів вирішення соціальної проблеми.

Ці ефекти проявляються як у середньостроковій так і довгостроковій перспективах і здатні забезпечити соціально-економічний розвиток як цілих регіонів так і окремих громад.

1.3. Закордонний досвід державного регулювання розвитку соціального підприємництва

Соціальне підприємництво як тренд у вирішенні актуальних проблем певних категорій населення та цілих громад набуває поширення у всьому світі.

Для ефективного розвитку соціального підприємництва в Україні необхідно розглянути досвід зарубіжних країн з цього питання та оцінити можливості його використання в нашій державі.

Перше, що необхідно підкреслити, що потужний розвиток соціального підприємництва як якісно нового виду діяльності у більшості країн, що буде нами розглянуто, обумовлений наявністю відповідного нормативно-правового забезпечення, а не тільки наявністю певних соціальних питань, які потребують вирішення

Цікавим є картографічне дослідження (Mapping Study) нормативно-правової бази, яке провела Європейська комісія у 2013 році для вивчення особливостей державного регулювання соціального підприємництва в країнах ЄС. У дослідженні визначено три основні критерії соціального підприємництва [20]:

- участь у безперервній економічній діяльності;
- наявність суспільно корисної соціальної мети діяльності;
- наявність механізмів управління, що забезпечують пріоритетність соціальної мети та врахування інтересів різних зацікавлених сторін.

Закордоном існують і є дієвими різні концепції розвитку соціального підприємництва, яким характерні деякі особливості та підходи щодо визначення ролі держави та вибору інструментів стимулювання розвитку соціальних підприємств. Моделі державного регулювання у сфері соціального підприємництва за кордоном наведено на рис. 1.6. Основна відмінність зазначених моделей полягає у ступені впливу держави на розвиток соціального підприємництва [44].

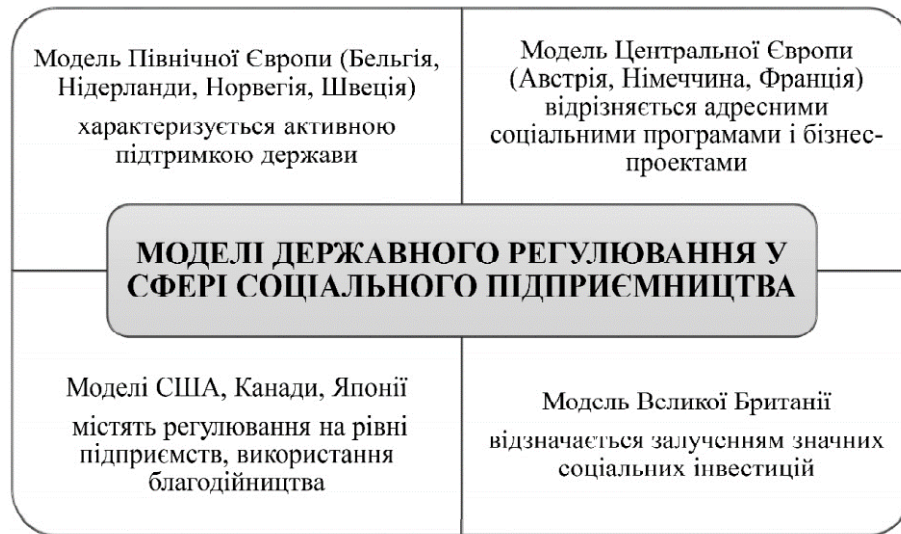

Рис. 1.6. Моделі державного регулювання у сфері соціального підприємництва

У різних країнах світу розвиток соціального підприємництва має свої особливості, розглянемо їх детальніше.

Наприклад у Бельгії найчастіше використовують визначення соціального підприємництва, коли це стосується підприємницької діяльності неурядових організацій. З 1996 року в країні існує термін «компанія з соціальними цілями».

Більшість бельгійських соціальних підприємств вбачають своєю місією вирішення питань безробіття та зайнятості соціально незахищених верств населення. Також у Бельгії застосовують систему соціальних ваучерів, сутність якої полягає в тому, що працевлаштувавши у себе на підприємстві

людину з цієї категорії, роботодавець отримує компенсацію з федерального бюджету [39].

Соціальні підприємства у Данії в більшість мешканців асоціює із соціальною економікою. Особливістю підходу до соціального бізнесу в цій країні є те, що соціальні підприємства тут працюють у тісній взаємодії з органами місцевого самоврядування. Результатом діяльності соціального підприємництва є великі соціальні проекти, що сприяють розвитку цілих міст та розвитку регіонів.

У Франції соціальні кооперативи набули свого розвитку в період 80-х та 90-х років і створювались для соціальної мети – інтеграції на ринку праці незахищених верств населення.

Подальший розвиток соціального бізнесу у Франції стимулювало закріплення на законодавчому рівні нової юридичної форми «кооператив спільного інтересу» як приватної організації. В рамках такої організаційної форми стало можливим об'єднати усіх зацікавлених партнерів від окремих працівників до регіональних органів влади для спільної діяльності над проектами місцевого розвитку [20].

В Італії соціальні кооперативи і досі є одним із потужних типів соціального підприємства.

Але треба зауважити, що наряду з цим також динамічно розвивалися й інші форми соціального підприємництва.

Особливий поштовх до стрімкого розвитку соціального бізнесу дав новий закон про соціальне підприємництво, що був прийнятий у 2005 році. На законодавчому рівні була закріплена можливість неприбуткових організацій малого та середнього бізнесу, інвестиційних фондів діяти у формі соціального підприємства. Закон визначив принципи перерозподілу доходів та зобов'язав включати працівників до прийняття рішень [5].

Для пересічного поляка соціальні підприємства асоціюються з неприбутковими організаціями, що потребують донорської підтримки. Але дедалі в Польщі відбувається популяризація соціального підприємництва

серед населення як на місцевому та і на загальнонаціональному рівні: розташування соціальних підприємств наноситься на карти воєводства, підкреслюється соціальна значущість та цінність товарів та послуг соціального бізнесу тощо [20].

Більшість соціальних підприємств пройшли сертифікацію та використовують особливий торговий знак, що це підтверджує.

Цікавим та унікальним є досвід Великобританії. Соціальне підприємництво визначається від самого початку як «третій шлях», що поєднує соціальну справедливість та економічну динаміку.

Основними формами соціального підприємництва виступають соціальні кооперативи, спілки та соціальні спілки у різних сферах життєдіяльності. До речі станом на 2015 рік вклад соціальних підприємств в економіку країни складав 24 млрд фунтів стерлінгів і було працевлаштовано майже 1 млн осіб.

Розвиток соціальних підприємств в США також має свої особливості, тут увесь фокус на прибутковість, а не вирішення соціальних проблем. Розвиток соціального підприємництва в США відбувався у декілька етапів як відповідь на вирішення певних соціальних проблем [20].

На сьогодні в США налічується більше 100 тис. соціальних підприємств, в яких працює майже 2,5 млн. співробітників.

На державному рівні розвиток соціального бізнесу активно підтримується та стимулюється, для популяризації цього напрямку діяльності в університетах впроваджуються відповідні навчальні та дослідницькі програми.

Яскравими прикладами успішних практик соціального бізнесу в різних країнах світу можуть бути наступні [5]:

- «BlueAssist» (Нідерланди) – при сприянні цього підприємства люди з обмеженими інтелектуальними можливостями мають можливість самостійно пересуватися по місту чи купувати продукти в магазинах;

- «Партнерство Джона Льюїса» (Велика Британія) – кооператив, мережа супермаркетів з соціальною направленістю;
- «Suma Wholefoods» (Велика Британія) – кооператив, який використовує 100% електроенергії з поновлюваних джерел;
- «Care and Share Associates» (Велика Британія) – провідне соціальне підприємство, яке займається доглядом на дому;
- «Лікарня братів Боніфратів» (Польщі) – мережа лікарень та аптек, прибуток від яких йде на операційну підтримку геріатричних будинків.

Сучасна практика соціального підприємництва за кордоном охоплює наступні напрямки: медицина, освіта, екологічний бізнес, спорт, соціальна сфера, дитяче дозвілля, реабілітаційна медицина тощо (табл. 1.4) [20].

Таблиця 1.4

Соціальні підприємства світу за напрямками діяльності

Напря́м	Назва соціального підприємства	Країна	Вид діяльності підприємства
Створення нової продукції на основі переробки відходів і поліпшення екологічного стану	Concerve	Індія	Організація з переробки пластикових відходів
Протидія криміналізації суспільства	Emergence	Франція	Спортивна організація
Реабілітація людей, що опинилися у важкій життєвій ситуації	JardinsdeCocagne	Франція	Мережа підприємств органічного сільськогосподарського виробництва для соціальної і трудової Реабілітації вразливих категорій населення
Системи з надання послуг для малозабезпечених та вразливих верств населення	America'sFamily	США	Організація з надання послуг малозабезпеченим
Організації для мікрокредитування дрібних підприємців	Kiva.org	США	Глобальна інтернет-платформа з видачі безпроцентних позик
Організація зайнятості для осіб з обмеженими фізичними можливостями	Майстерня мрії	Україна	Виробництво пакетованих чаїв людьми з особливими потребами

Як показує досвід, саме соціальне підприємництва є тим потужним інструментом, який здатен ефективно вирішувати соціальні проблеми і робить це набагато ефективніше, ніж використання стандартних механізмів держави або некомерційних організацій.

У 2016 році фондом «Thomson Reuters» було проведено перше опитування провідних світових експертів щодо найкращих країн для створення та розвитку соціальних підприємств.

За результатами цього опитування найсприятливішою країною для діяльності соціальних підприємств було визнано США. Вдруге таке

опитування проведено у 2019 році, де країни, що брали участь оцінювалися за наступними критеріями [39]:

- підтримка держави;
- залучення кваліфікованого персоналу;
- громадське порозуміння;
- можливість отримувати доходи;
- існування наявних соціальних підприємств;
- доступ до інвестицій.

Перші 10 країн, що увійшли до рейтингу та основні критерії наведено у таблиці 1.5 [5].

Таблиця 1.5

Рейтинг найкращих країн для створення та розвитку соціальних підприємств

Місце в рейтингу	Країна	Підтримка держави	Залучення кваліфікованого персоналу	Громадське порозуміння	Можливість отримувати доходи	Існування наявних соціальних підприємств	Доступ до інвестицій
1	Канада	72.92%	68.75%	56.25%	77.08%	95.83%	62.50%
2	Австралія	68.18%	50%	54.17%	77.08%	83.33%	54.55%
3	Франція	70.83%	64.58%	43.75%	62.50%	79.17%	50%
4	Бельгія	70%	47.73%	47.73%	66.67%	84.09%	61.36%
5	Сінгапур	77.08%	27.08%	50%	52.08%	81.25%	50%
6	Данія	54.55%	81.82%	54.17%	45.45%	77.08%	34.09%
7	Нідерланди	56.25%	54.17%	39.58%	62.50%	79.17%	47.73%
8	Фінляндія	58.33%	77.27%	43.75%	77.08%	68.75%	36.36%
9	Індонезія	52.08%	45.83%	41.67%	56.25%	91.67%	40.91%
10	Чілі	54.17%	58.33%	58.33%	45.83%	79.17%	47.92%

Як видно з таблиці, перше місце у рейтингу країн найсприятливіших для розвитку соціального підприємництва у 2019 році посідає Канада, причому ця країна майже по кожному критерію знаходиться в лідерах.

Також треба відмітити, що Канада стала лідером не тільки в наведеному загальному рейтингу, а ще й у двох інших підрейтингах. Так було проведено опитування серед молоді щодо їхньої думки про соціальне підприємництво, а також опитування жінок щодо гендерних принципів [20].

За результатами і цих опитувань Канада також на першому місці і визнана найкращою країною у світі для молоді в контексті працевлаштування у провідних компаніях, а також найкращою країною для жінок-підприємців. Загалом в Канаді запроваджено дієві методи державної підтримки соціальних інноваційних проєктів, державна політика щодо соціального підприємництва передбачає потужні стимули, що зменшують витрати соціального бізнесу.

Україна знаходиться на початковому етапі розбудови та популяризації інституту соціального підприємництва. Але вже зараз можна говорити про те, що соціальне підприємництво в нашій державі стає сучасним трендом.

Аналіз нормативно-правового забезпечення розвитку соціального підприємництва провідних зарубіжних країн показав, що існують істотні відмінності у підходах, методах та принципах стимулювання цього виду діяльності. Існуючі відмінності у підходах до визначення соціального бізнесу не завадили для отримання статистичних даних щодо кількісного виміру цього явища.

Станом на сьогодні в Європі налічується майже 2 млн. соціальних підприємств, де працевлаштовано більше 11 мільйонів співробітників (6% від всіх працюючих у регіоні), це становить 10% від всього європейського бізнесу. Серед лідерів – Великобританія, де зареєстровано і працюють більше 70 тис. соціальних підприємств, на яких працевлаштовано понад 1 млн. британців. У підсумку економіка країни отримала додатково більше 24 млрд. фунтів стерлінгів. Майже 30000 тис. соціальних підприємств зареєстровано у Польщі, де працюють понад 428,7 тис. поляків [39].

Як показує статистика соціальний бізнес є потужним джерелом доходів в економіці країни. Так за матеріалами звіту Європейської комісії «Соціальні підприємства та їхні екосистеми в Європі» внесок соціального бізнесу склав у: Італії - 37,3 млрд. євро; Нідерландах - 3,5 млрд. євро; Португалії - 3,3 млрд. євро; Угорщині - 2,3 млрд. євро; Ірландії - 1,4 млрд. євро; Естонії - 52,4 млн. євро.

На рисунку 1.7. [44] показано особливості національних моделей розвитку соціального підприємництва провідних зарубіжних країн та визначено можливості використання цього досвіду в Україні.

Аналіз нормативно-правового регулювання соціального підприємництва у деяких країнах ЄС та Великобританії показав, що соціальні підприємства мають різні організаційно-правові форми та відповідні статуси:

- осучаснені правові форми, наприклад, фонди, кооперативи, асоціації тощо;
- правові форми, призначені виключно для соціальних підприємств;
- правові статуси соціальних підприємств, які можуть бути отримані компаніями з різними організаційно правовими формами в разі відповідності їх до сукупності критеріїв.

У законодавстві 16 країн Європи є нормативно-правові акти, що визначають соціальні підприємства, а також відповідно норми їхньої діяльності. Незважаючи на це, у більшості країн соціальні підприємства адаптують сучасні організаційно-правові форми.

Вивчення зарубіжного досвіду та міжнародних опрацювань для державної підтримки соціальних підприємств в Україні вкрай необхідне, що пояснюється їхньою винятковою суспільною важливістю на даному етапі розвитку економіки.

В Україні ця форма бізнесу за досить короткий історичний час пройшла різні етапи еволюції, включаючи перші намагання закордонних спонсорів налагодити систему надання грантів і завершуючи формуванням сьогодні відповідного середовища соціального підприємництва (соціальні організації та підприємства, експерти, провідні освітні заклади, де викладається дисципліна «Соціальне підприємництво»).

Рис. 1.7. Національні моделі розвитку соціального підприємництва

Модель розвитку соціального підприємництва	Особливості моделі	Можливості використання в Україні
<p>Англійська</p>	<p>Поштовхом до розвитку соціального підприємництва стало затвердження у 2002 році Програми розвитку. Соціальні підприємства Великобританії динамічно розвиваються, однак не мають єдиної правової моделі. Прибутки соціальних підприємств не оподатковуються за умов, якщо прибуток використаний для реалізації соціальних цілей підприємства або якщо комерційна діяльність здійснюється у процесі реалізації соціальної мети [4].</p>	<p>Для України можливе часткове використання англійської моделі, бо існує проблема невисокої ефективності управління розвитком соціального підприємства за умов відсутності єдиної правової моделі, тобто статус соціального підприємства може надаватися окремим компаніям, для яких передбачені визначені пільги та державні гарантії.</p>
<p>Німецька</p>	<p>У Німеччині соціальні підприємці зацікавлені лише в обмеженні їх власної відповідальності та існуванні сприятливої системи оподаткування. Німецькі соціальні підприємці кваліфікують свою діяльність як «діяльність, спрямовану на спільний добробут», однак їх підтримка з боку держави не має системного характеру [5].</p>	<p>Доцільно використовувати досвід законодавчого врегулювання статусу соціального підприємства як такого, що повинно «служувати спільному добробуту та інтересу», при чому користь від діяльності повинна охоплювати широке коло спільноти.</p>
<p>Американська</p>	<p>Засновники соціальних підприємств не отримують дивіденди, а прибуток повністю використовують на виплату зарплати або розширення соціальної діяльності організацій. Тобто підприємство може отримати податкові пільги лише у разі отримання статусу некомерційної організації. Державна підтримка проявляється у наданні грантів з бюджету, фінансуванні окремих програм, інформаційній підтримці [6].</p>	<p>Можливо використовувати досвід впровадження сертифікації діяльності соціальних підприємств, що підтверджує визнання факту провадження соціально-корисної, некомерційної діяльності, а також застосування практики надання грантів з бюджету, кредитів та фінансування окремих програм.</p>
<p>Польська</p>	<p>Засновники соціальних кооперативів звільняються від реєстраційних зборів і можуть отримати одноразову грошову допомогу для початку провадження підприємницької діяльності у розмірі, що не перевищує 4 розміри середньої зарплати на кожного члена-засновника соціального співробітництва. Також надаються податкові послаблення [7].</p>	<p>Можливе використання практики створення соціальних кооперативів, основною ознакою яких є те, що не менше 50% членів підприємства повинні відноситися до категорії людей, що опинилися в складній життєвій ситуації.</p>
<p>Бразильська</p>	<p>Соціальні підприємства функціонують у формі асоціацій або фондів. Процедура реєстрації соціальних підприємств є досить складною та потребує ряду процедур, результати яких повинні відповідати поставленим вимогам до такого виду діяльності з подальшим отриманням пільг. Крім того, такі організації повинні регулярно оприлюднювати стан своїх розрахункових рахунків [8].</p>	<p>Необхідним є створення структури, подібної до Національної ради соціальної допомоги, що має займатися реєстрацією та сертифікацією соціальних підприємств, а також зобов'язати такі підприємства вести бухгалтерський облік усіх доходів та витрат</p>
<p>Індійська</p>	<p>Соціальні підприємства функціонують у формі благодійних фондів або неприбуткових організацій. Вони повинні 80% прибутку використовувати на благодійність, а 20% - на налагодження оперативної внутрішньої діяльності. Якщо діяльність фінансується за рахунок грантів, то підприємство повинно використовувати 100% свого доходу на благодійність. У законодавстві затверджено, що саме для соціальних підприємств доцільно вважати благодійними цілями [9].</p>	<p>Для України доцільним є використання досвіду Індії у аспекті законодавчого врегулювання відсоткового співвідношення розподілу використання отриманого соціальним підприємством прибутку, а також затвердження соціальних цілей, на основі якого соціальні підприємства можуть бути звільнені від сплати податків.</p>

Аналіз нормативно-правової бази, що регулює розвиток соціального підприємництва у таких країнах як Великобританія, США, Канада, Ірландія,

Італія, дозволив визначити певні відмінності у підходах державного регулювання в цій сфері (табл. 1.5) [44].

Таблиця 1.5

**Національні особливості нормативно-правового регулювання
соціального підприємництва**

Країна	Нормативно-правова база	Роль, функції та особливості її реалізації
Великобританія	«Закон про соціальні блага» (2013 р.)	Значений закон розширює можливості соціальних підприємств в сфері надання державних послуг. Від місцевих органів влади вимагається враховувати при укладанні договорів на закупівлю продукції або послуг такий показник, як соціальна користь, головним критерієм якої визначено підвищення якості послуг. Від органів місцевої влади також вимагається вдаватися до допомоги «соціальних консультантів» і експертів, проводити опитування щодо покращення застосування та розуміння показника соціальної користі [10].
Канада	Законодавство про благодійні та кооперативні корпорації	Законодавство сприяє розвитку соціальних підприємств на рівні традиційних підприємств, втім, розмежовуються підприємства соціального бізнесу та бізнесу соціального призначення [11]. Для соціальних підприємств обов'язковою вимогою є створення спеціальної ради - Ради соціального підприємства, що повинна спостерігати за виконанням правових основ щодо соціального підприємництва. Фахівці державних служб та спеціалісти органів місцевого самоврядування зобов'язані безоплатно на регулярній основі проводити зустрічі, щоб допомогти соціальним підприємствам зростати і розвиватися.
США	Законодавство встановлює процедури щодо здійснення певних проектів	У законі чітко встановлена сфера інтересів всіх секторів економіки, права і обов'язки фінансових та компенсаційних структур [12]. Основними методами виступають торги та процедури, встановлені Державним департаментом. Для проектів, які коштують не менше 300 мільйонів доларів, за законом, створюється Консультативний Комітет, який розглядає пропозиції й їх відповідність правовим актам. Для конкуруючих і небажаних проектів та пропозицій визначаються критерії оцінки, які враховують низку чинників: досвід роботи у даному напрямі роботи; демонстрація можливості виконати необхідну роботу тощо.
Ірландія	«Закон про загально-приватне партнерство» (2002 р.)	Держава делегує повноваження державного управління приватним компаніям, а ті, у свою чергу, громадським об'єднанням [13]. Відповідно розглядають два рівні партнерства: державно-приватне і суспільно-приватне. При цьому, бізнес-структури заключають угоди з державою, а також з громадськими об'єднаннями. У центрі партнерських відносин є бізнес, який частину повноважень делегує громадськості. Держава ці процеси не контролює, а відповідальним є бізнес.
Італія	«Закон про соціальні кооперативи» (1978 р.), «Концепція громадсько-корисних організацій» (1991 р.)	Було відкрито ринок соціальних послуг, що дозволило приватним особам конкурувати за надання послуг, у результаті чого системи соціального забезпечення стали більш ліберальними і з двійними підходами, при якій держава з органами місцевого самоуправління забезпечує найбільш знедолених не в обмін на прибуток організацій. З 1991 р. кооперативи перестали надавати такі послуги. Вводяться загальні нормативні акти, які регулюють діяльність громадсько-корисних організацій. У результаті цих реформ з'явилися сотні операційних фондів, які стали постачальниками соціальних послуг [14].

Отже, для України цінним та корисним є досвід усіх країн, особливості державного регулювання розвитку соціального підприємництва яких було розглянуто.

Зазначимо деякі аспекти та положення, що можуть бути ефективними в практичній площині розвитку соціального підприємництва в Україні, а саме:

- використання показника «соціальна користь», що показав свою ефективність у Великобританії;
- впровадження інституту «соціальних консультантів» за прикладом Великобританії та Канади;
- розробка відповідного законодавства для регулювання відносин між урядом та некомерційними організаціями за прикладом Австрії, Бельгії та Іспанії;
- впровадження принципів децентралізації системи соціального забезпечення за прикладом Італії;
- розробка конкретних процедур контролю за реалізацією проектів та відповідальності за корупційні дії за прикладом США;
- механізми делегування державного управління варто запозичити у Ірландії тощо.

Підкреслимо, що позитивні напрацювання міжнародного досвіду щодо державного регулювання та стимулювання розвитку соціального підприємництва потрібно поширювати на вітчизняну практику, але з урахуванням національних особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини України.

Закордонний досвід соціального підприємництва демонструє можливості і переваги неприбуткового сектора, причому не лише соціальні, але й економічні. Крім того, світовий досвід є прикладом, який показує, що потрібно змінити в законодавстві, діяльності підприємств та які методи державного стимулювання та підтримки для подальшого розвитку соціального підприємництва можуть мати прикладне значення в нашій країні.

Висновки до розділу 1

У першому розділі роботи розглянуто теоретичні аспекти державного регулювання розвитку соціального підприємництва. На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки.

Станом на сьогодні в дослідженнях науковців не має єдиного підходу до сутності поняття «соціальне підприємництво», воно розглядається як інструмент захисту вразливих груп населення; один із дієвих механізмів територіального розвитку; спосіб вирішення актуальних соціально-економічних проблем тощо.

Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання є не тільки одним з ефективних методів налагодження співпраці бізнесу і влади для отримання соціальних ефектів, а й сучасним трендом економічного розвитку здатним формувати нові стандарти соціального захисту.

Встановлено, що основний фокус уваги у відмінностях між класичним підприємництвом і соціальним підприємництвом лежить у площині ціннісної пропозиції. Мета підприємця – отримання прибутку через створення нового продукту чи надання послуги та обслуговування відповідних ринків збуту. Мета соціального підприємця – здійснення масштабних перетворень та отримання вигід через фокусування на незахищених групах населення. Отже, соціальний проєкт буде актуальним і життєздатним, коли він націлений на глибинні та фундаментальні соціальні перетворення. Ці перетворення проявляються як у середньостроковій так і довгостроковій перспективах і здатні забезпечити соціально-економічний розвиток як цілих регіонів так і окремих громад.

На підставі дослідження особливостей державного регулювання соціального підприємництва в різних країнах встановлено, що найбільш важливе значення для розвитку соціального підприємництва належить законодавчому врегулюванню.

Розглянуто моделі державного регулювання у сфері соціального підприємництва закордоном, які мають характерні особливості та відрізняються ступенем впливу держави на вибір інструментів стимулювання розвитку соціальних підприємств. Вивчено можливості адаптації зарубіжного досвіду регулювання соціального підприємництва до сучасних українських реалій.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

2.1. Тенденції розвитку соціальних підприємств

Функціонування соціальних підприємств та їх подальший розвиток обумовлюється наявністю проблем, які держава не може вирішувати за певних обставин. Сьогодні криза з якою зіткнулося українське суспільство є безпрецедентною за своїми масштабами. Нестабільність зовнішнього і внутрішнього середовища, обумовлена пандемією COVID-19, ще більше підвищилась через введення воєнного стану та бойових дії на території України.

Деструктивні наслідки від збройної агресії росії виявилися критичними, що викликало ланцюгову реакцію дисбалансу усіх макроекономічних та соціальних показників в Україні (стрімке зростання безробіття, збільшення чисельності незахищених верств населення та послаблення їх соціального захисту тощо) [4].

Асамблеєю ООН у вересні 2015 року визначено 17 глобальних цілей сталого розвитку (рис.2.1).

Рис. 2.1. Глобальні цілі сталого розвитку

Цілі сталого розвитку - це заклик до дій, щоб покінчити з бідністю, захистити планету та поліпшити життя та перспективи кожного, в усьому світі.

Україна, приєднавшись до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку, розпочала процес їх реалізації та адаптації з урахуванням специфіки розвитку країни.

У Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» (2017 рік) визначено основні завдання національного розвитку та ключові індикатори для моніторингу їх виконання. Крім того, визначені цілі сталого розвитку стали основними орієнтирами при розробці програмних та прогнозних документів. Загалом 17 цілей та 86 національних завдань Цілей сталого розвитку інкорпоровані у 162 нормативно-правові акти Уряду, на реалізацію цілей і завдань спрямовано 1394 завдань та 4296 заходів, закріплених в цих актах документів [9].

Однак, як показав аналіз, така значна кількість стратегічних та програмних документів є досить складною для ефективної реалізації та призводить до деяких недоліків: не має системного підходу, розпорошення ресурсів та низька ефективність їх використання для досягнення визначеного результату.

Наслідком цих недоліків є брак коштів для важливих завдань, дублювання функцій, завдань і заходів між органами виконавчої влади, низька відповідальність за недосягнення результату.

В умовах воєнного часу в Україні загострилися та активізувалися низка негативних процесів у соціальній, економічній та політичній сферах, що проявляються як на національному так і на місцевому рівнях [45].

До незахищених верств населення відносяться люди з інвалідністю, пенсіонери, безробітні, малозабезпечені та багатодітні родини, молодь, люди похилого віку, жінки у декретній відпустці тощо.

Як видно з таблиці 2.1, кількість людей, що відносяться до даних категорій в Україні має тенденцію росту [2].

Динаміка чисельності соціально вразливих груп населення України

Показник	Період					Темп приросту, %	
	2016	2017	2018	2019	2020	2020/2016	2020/2019
Чисельність населення України, млн. осіб.	42,8	42,6	42,4	42,2	41,6	-2,80	-1,42
Кількість осіб з інвалідністю, тис. осіб	2614	-	2660	2703	2724	4,21	0,78
Кількість пенсіонерів, тис. осіб	12296	11985	11470	11335	11131	-9,47	-1,80
Кількість працюючих пенсіонерів усіх категорій, тис. осіб	2355	-	2452	2588	2674	13,55	3,32
Частка населення, чий середньодушові еквівалентні сукупні витрати є нижчими за фактичний (розрахунковий) прожитковий мінімум, %	58,6	47,3	43,2	41,3	47,2	-19,45	14,29
Частка загальних доходів 40% найменш забезпечених у всіх загальних доходах населення, %	26,1	25,2	24,8	24,4	24,7	-5,36	1,23
Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП), %	9,7	9,9	9,1	8,6	9,9	2,06	15,12
Рівень зайнятості жінок віком 25-44 роки, які мають дітей віком 3-5 років, %	53,7	53,4	57,3	58,3	51,5	-4,10	-11,66
Частка молоді, яка не працює, не навчається і не набуває професійних навичок, у загальній чисельності осіб віком 15-24 роки, %	17,8	15,9	14,5	15,6	15,5	-12,92	-0,64

Отже, потреба у нестандартних рішеннях та соціальних інноваціях зростає. Одним із дієвих інструментів, який здатен ефективно реагувати на глобальні та локальні виклики є соціальне підприємництво, що виробляє сучасні креативні підходи до соціальних проблем на основі бізнес-підходів. Зробити такий вид підприємництва привабливим в Україні це одночасно дуже актуальне і важке завдання.

За даними аналітичного звіту для проекту «EU4Youth» [40] станом на 2020 рік в Україні налічувалося трохи більше 1000 соціальних підприємств.

Як видно з графіку (рис. 2.2) за останні 5 років відбулося зростання кількості соціальних підприємств на 82%. Таке динамічне зростання за останні роки є адекватною відповіддю на поглиблення соціально-економічної кризи в країні та реакцією на глобальні виклики: військовий конфлікт на території України, викликаний безпідставною агресією росії, значна кількість внутрішньо-переміщених осіб, ветеранів бойових дій та інших незахищених верств населення, масове безробіття та інфляція [40].

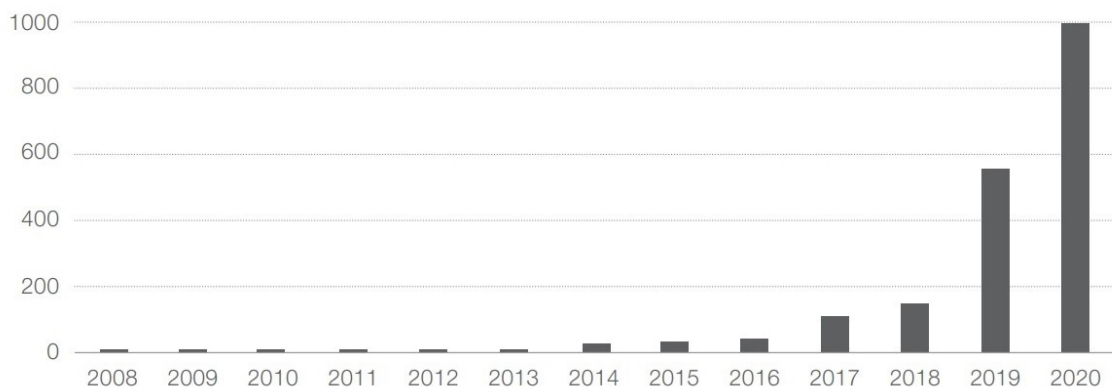

Рис. 2.2. Орієнтовна динаміка росту соціальних підприємств в Україні

Велику роль у появі нових соціальних підприємств відіграла підтримка один одного та згуртованість переселенців, ветеранів бойових дій та інших соціально-незахищених верств населення у прагненні вирішення своїх соціальних проблем.

Територіально найбільша кількість соціальних підприємств розташована у м. Київ та Київській області, Львівській, Полтавській, Дніпропетровській та Черкаській областях.

Соціальні підприємства самостійно обирають за якою організаційно-Формою працюватимуть. Як видно з рисунку 2.3, більшість соціальних підприємств (26%) працюють як фізичні особи-підприємці (ФОП), 16% як приватне підприємство, 14% як громадська організація [40].

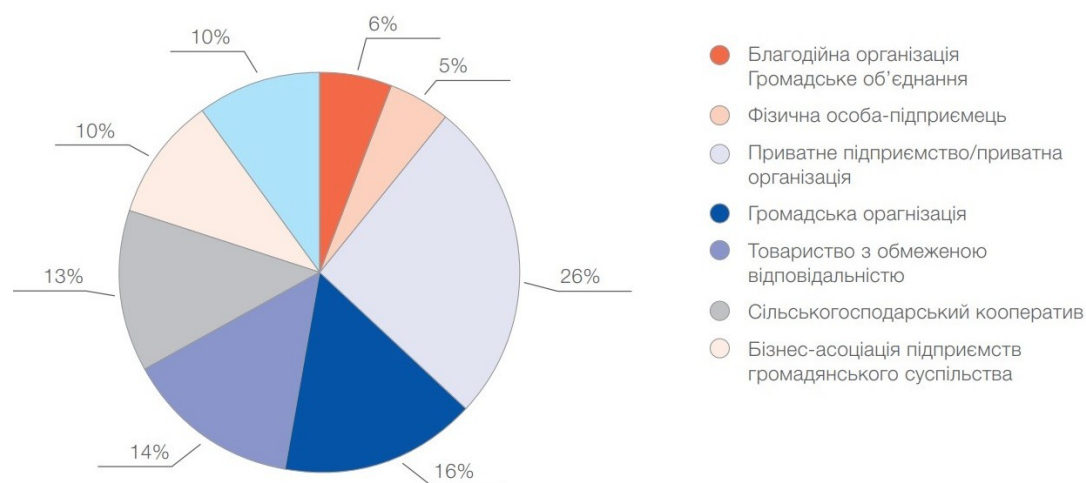

Рис. 2.3. Організаційно-правові форми соціальних підприємств

Виходячи з оптимальної бізнес моделі та систем оподаткування соціальні підприємства обирають організаційно-правову форму, за якою будуть працювати. Оскільки адміністрування бізнесу, звітність та оподаткування значно легше за формою ФОП, то більшість підприємств працюють саме за такою формою. Необхідно також відмітити, що більшість (82%) соціальних підприємців-ФОПів у своїй діяльності тісно співпрацюють із неприбутковими громадськими організаціями, які займаються реалізацією соціальних проектів.

Отже, можна зазначити, що у таких умовах відбувається взаємовигідна співпраця громадських організацій та соціальних підприємств, а саме [48]:

- громадські організації підвищують своє економічне становище, завдяки зменшенню залежності від грантових програм, отримуючи інші джерела для фінансування своїх соціальних проектів;

- соціальні підприємства отримують свої переваги: кваліфікованих співробітників, розширення клієнтської бази, ефективний маркетинг для реалізації проектів тощо.

Декларування власної соціальної місії у нормативних документах – є однією з основних ознак саме соціального бізнесу. Значний відсоток соціальних підприємств в Україні формують свою місію з прив'язкою до соціальної сфери. Це може бути [45]:

- працевлаштування соціально незахищених верств населення;
- сприяння у вирішенні екологічних проблем регіону;
- формування здорового способу життя населення громади;
- побудова сприятливого середовища для розвитку місцевих громад тощо.

Зазвичай свою соціальну місію підприємства формулюють у статуті або це можуть бути різного роду договірні документи (угоди про співпрацю, меморандуми, договори тощо).

Як правило серед працевлаштованих на соціальних підприємствах більшість складає соціально вразливі категорії населення. Значну частку

фінансів такі підприємства спрямовують на соціальну діяльність, а також на реінвестування у власну справу.

Крім того, у своїй діяльності вони приділяють велику увагу залученню молоді, вирішенню гендерних питань тощо. Основними працівниками соціальних підприємств є молодь (69%) та жінки (54%).

На більшості підприємств працюють особи, що відносяться до вразливих категорій (рис. 2.4) [40].

Рис. 2.4. Основні категорії осіб, що працюють у соціальних підприємствах

Отже, попередньо, вже можна зробити деякі висновки: значний відсоток соціальних підприємств спрямовано на сприяння працевлаштуванню соціально вразливих груп населення (особлива увага на працевлаштування молоді), розв'язання гендерних питань, залучення фінансових коштів на соціальні проекти, реінвестування у власний бізнес тощо.

Соціальне підприємство одночасно може займатися декількома видами діяльності (рис. 2.5), жорсткого розподілу за видами діяльності серед соціальних підприємств немає [40].

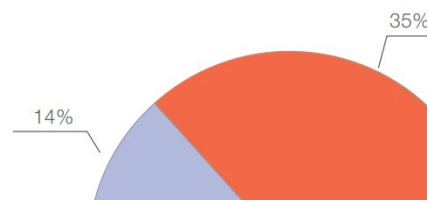

Рис. 2.5. Основні види діяльності соціальних підприємств

Допомога безпритульним, підтримка жінок у скруті, робота на благо свого міста – свідомі підприємці України беруть на себе відповідальність за суспільний розвиток в країні. Для цього вони вивчають найкращі ефективні моделі інших європейських країн та адаптують їх до української дійсності.

Розглянемо детальніше приклади роботи соціальних підприємств, які довели свою ефективність [45]:

– мережа кав'ярень «Veterano Coffee» (м. Київ), заснована ветераном АТО у 2016 році. Зараз налічує вже 6 кафе в різних районах Києва. Підприємство відноситься до соціальних тому що: працевлаштовує ветеранів та постраждалих від збройних конфліктів; має систему «підвішених» піц - кожен охочий може купити піцу, щоб її передали до військового госпіталю; про всі отримані і витрачені кошти на «підвішені піци» заклад звітує на сторінці в facebook; 10% чистого прибутку направляє на допомогу постраждалим від збройних конфліктів. Зміст діяльності: генерування прибутку для підтримки окремих груп населення, генерування прибутку для підтримки діяльності організації, генерування прибутку для соціальних проектів;

– Львівська свічкова мануфактура. «Свічка – більше, ніж світло» – гасло Львівської свічкової мануфактури, для якої свічка це ще й спосіб допомагати жінкам, які цього потребують. Заснувавши мануфактуру 2 роки тому, її власники вирішили виділяти частину прибутку закладу на допомогу Центру для жінок у кризових ситуаціях. Зміст діяльності: відродити дух ремісництва та допомогти жінкам, які потрапили у кризову ситуацію. У співпраці із громадською організацією «Народна допомога», Львівська свічкова мануфактура підтримує жінок з кризового центру, надає їм робочі

місця, а також надає фінансову підтримку для поточних витрат Жіночого центру;

– молодіжна громадська організація «Вулик ідей» (м. Київ). Зміст діяльності: послуги з освіти (гуртки для дітей та дорослих, майстеркласи, організація фестивалів, конференцій, форумів, дитячих свят). Допомога переселенцям речами, одягом, книжками, наданням освітніх послуг, організація свят. Роздільний збір відходів (макулатура, кришечки, батарейки тощо);

– громадський ресторан у форматі Urban Space було відкрито 27 грудня 2014 року. Засновниками є 100 соціально активних людей, які рівних долях профінансували відкриття. Усіх їх об'єднує ідея якісного розвитку міського простору.

Сучасний формат на перетині різних міських середовищ. Ресторан, де можна не лише поїсти, а й організувати власну презентацію, обговорити ідеї, знайти однодумців. А ще почитати книгу або придбати щось у крамниці. Зміст діяльності: унікальність проекту у тому, що 80% прибутку ресторану направлено винятково на реалізацію громадських некомерційних проектів з розвитку Івано-Франківська.

Щоб краще розуміти як працює цей унікальний бізнес на рис. 2.6. наведено структуру проекту Urban Space. Як соціальне підприємство Urban Space поєднує соціальну і бізнесову складові. Це визначає бізнесову та правову структуру проекту. Проект працює у таких юридичних формах: громадська організацію ГО «Урбан простір 100», товариство з обмеженою відповідальністю – ТзОВ «Урбан 100», його засновником є ГО «Урбан простір 100» [38].

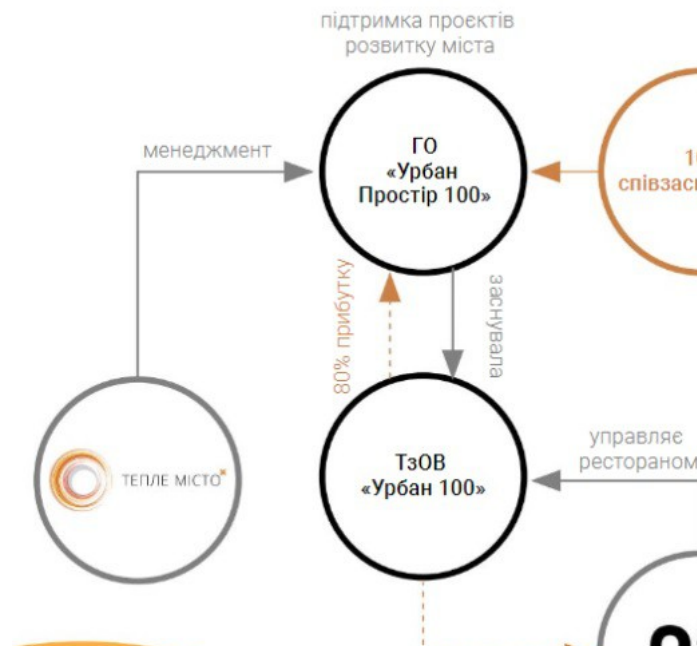

Рис. 2.6. Бізнесова та правова структура проєкту «Urban Space»

З рисунку 2.6 видно, що операційний менеджмент здійснює ресторанна компанія «23 ресторани». «23 ресторани» - мережа закладів харчування в Івано-Франківську. Автором ідеї є платформа «Тепле місто», їй належить торгова марка «Urban Space». «Тепле місто» - це платформа для створення можливостей та суспільних трансформацій як в Івано-Франківську та і за його межами.

Наведені приклади соціального підприємництва в Україні дали змогу зробити деякі висновки щодо особливостей цієї категорії суб'єктів бізнесу:

- соціальне підприємництво відносно новий тренд в економіці України, відбувається його становлення та пошук ефективних інструментів його взаємодії з державою;

- соціальний бізнес має високу відповідальність за результати своєї діяльності перед суспільством;

- основна мета соціального підприємництва – забезпечення соціальних цінностей і тільки потім другорядна – отримання прибутку;

- соціальне підприємництво ефективний інструмент реалізації соціальної функції держави щодо вирішення проблем соціально вразливих груп населення.

Усе вищезазначене дає змогу констатувати, що ефективним механізмом стимулювання позитивних соціальних змін у суспільстві стає саме соціальне підприємництво. Як було зазначено раніше, серед Глобальних цілей сталого розвитку визначено ціль №1 - Подолання бідності, а саме через механізм впровадження соціальних підприємств є змога вирішувати проблеми виживання найбідніших людей і допомагати їм вирватися із замкненого кола бідності, забезпечуючи інклюзивну зайнятість.

Говорячи про орієнтовний внесок в економіку усього сектору соціального бізнесу, можна зазначити що сума дорівнює приблизно 3 млрд. грн. на рік (більше ніж 106 млн. доларів США, або майже 90 млн. євро), а це практично 0,08% ВВП України [40].

При порівнянні прогнозованого кінцевого національного продукту з часткою задіяних трудових ресурсів можна побачити, що орієнтовна продуктивність економічної діяльності соціального бізнесу в Україні на 9% вища, ніж середня по країні. При цьому треба зазначити, що головною метою діяльності соціального бізнесу не є отримання прибутку та досягнення високих економічних показників.

Головною місією своєї діяльності соціальний бізнес визначає досягнення певних соціальних цілей. Кожне соціальне підприємство формує свої результати виміру власної діяльності [23].

У наведеній нижче діаграмі (рис. 2.7) зображено частку соціальних підприємств із визначеним показником досягнення соціального ефекту.

Зокрема, найбільше підприємств основним показником продуктивності своєї діяльності вказали кількість працевлаштованих осіб, наступними значимими показниками виділено кількість клієнтів, опитування та відгуки щодо послуг та товарів, які вони пропонують, якість та кількість наданих послуг [40].

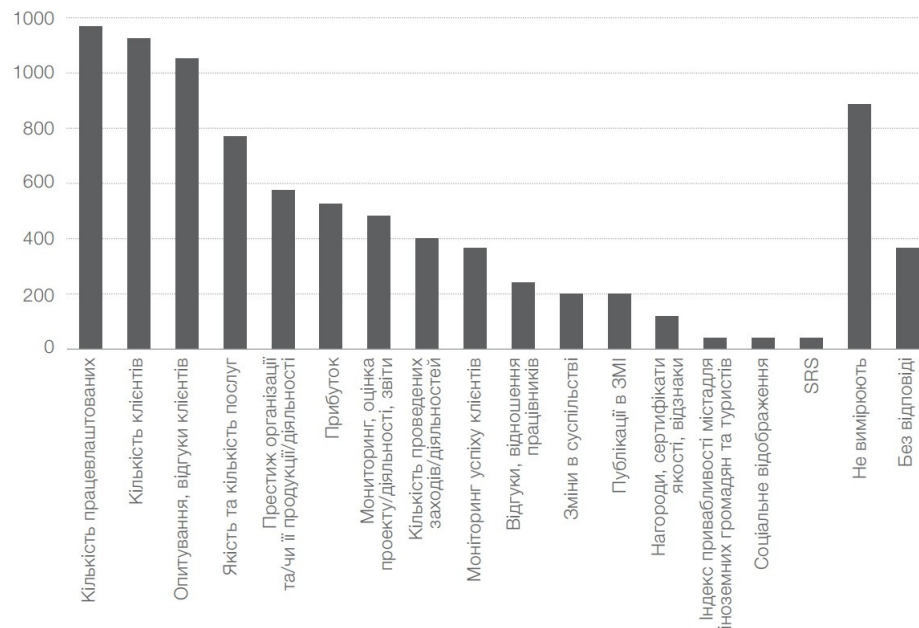

Рис. 2.7. Частка соціальних підприємств із визначеним показником досягнення соціального ефекту

Значну кількість показників не можна визначити кількісними методами, це ускладнює проведення порівняльного аналізу ефективності соціальної діяльності соціальних підприємств.

Працевлаштування – це один із основних показників якості соціальної діяльності соціального бізнесу. В середньому на рік на одне профільне соціальне підприємство приходиться близько 250 працевлаштованих осіб. Звідси орієнтовні річні показники всіх соціальних підприємств – 87500 працевлаштованих осіб. Це 21% від всіх працевлаштованих осіб за рік по всій країні. Соціальні підприємства у переважній більшості випадків займаються працевлаштуванням осіб із соціально незахищених категорій населення. Виходячи з цього, соціальні підприємства орієнтовно за рік працевлаштовують у середньому 2% таких осіб (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів бойових дій та ін.) [40].

За даними досліджень соціальні підприємства за рік надають соціальні послуги (інформаційні, консультаційні, юридичні інші) у середньому 80 соціально незахищеним особам на місяць. Тобто за рік клієнтами одного соціального підприємства стають у середньому орієнтовно 960 осіб. У

розрізі всього соціального бізнесу річна база клієнтів складає у середньому 960 тис. осіб. Це 16,5% облікованих осіб з категорій соціально незахищених (осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб, ветеранів бойових дій, осіб, які знаходяться у складних життєвих умовах, безхатьків).

Як вже зазначалось вище, 36% соціальних підприємств спрямовують свій дохід на соціальні цілі. Виходячи з орієнтовного середнього показника річного доходу соціального підприємства у 40 179 грн., можна зробити орієнтовний висновок про те, що соціальні підприємства у рік спрямовують свої доходи на соціальні цілі у середньому обсязі 14 465 тис. грн. Це складає 0,05% всіх видатків державного бюджету України, передбачених на фінансування соціального захисту населення, або 0,3% всього обсягу міжнародної технічної донорської допомоги, спрямованої на проекти підтримки та захисту соціально незахищених категорій населення [40].

Для порівняння, єдиною діючою в Україні банківською програмою соціального інвестування WNISEF6 за усі роки свого існування було інвестовано у соціальні проекти 28 586 538 грн, тобто у середньому 5 717 тис. грн. на рік. Це на 60% менше, ніж орієнтовний річний внесок соціального бізнесу на соціальні цілі.

Отже, дослідження тенденцій розвитку соціальних підприємств в Україні показало, що доцільно соціальне підприємництво визначити як вид діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем.

На основі проведеного аналізу можна визначити позитивні сторони розвитку соціального підприємництва:

- сприяння зайнятості найбільш уразливих верств населення;
- інноваційні підходи до нових напрямів реформування державних соціальних послуг;
- залучення певних категорій населення до процесів виробництва, таким чином відбувається вирішення питань адаптації, соціалізації, працевлаштування тощо;

- стимулювання активності населення територіальних громад до участі у соціальних ініціативах та навколо вирішення гострих соціальних проблем;
- запровадження нових актуальних видів соціальних послуг, які, як правило, не цікаві традиційному бізнесу через незначні прибутки, або є не досить популярними чи потребують високої кваліфікації та профпідготовки;
- націленість на представників цільової групи та забезпечення їх товарами і послугами на пільгових умовах, таким чином забезпечуються потреби представників найуразливіших верств населення та покращуючи якість життя;
- ефективне використання наявних ресурсів у розв'язанні гострих соціальних питань;
- вирішення актуальних соціальних проблем при зменшенні навантаження на місцеві бюджети.

Соціальне підприємство, хоча і є трендом в економіці України, знаходиться на початковому етапі розвитку, вивчаються різноманітні методики та підходи, досліджуються форми та напрями. З кожним роком підвищується обізнаність населення щодо ролі соціального підприємництва в економіці. Це відбувається за рахунок проведення та реалізації освітніх проектів, мета яких популяризація соціального підприємництва.

Однак є й певні аспекти на яких необхідно зосередити увагу – більшість проектів щодо розвитку соціального бізнесу в Україні реалізується за рахунок підтримки міжнародних фондів, грантів, донорів тощо. Необхідно як найшвидше на державному рівні активізувати розробку ініціатив та державних програм розвитку соціального підприємництва.

2.2. Аналіз методів державної підтримки розвитку соціального підприємництва

Ситуація в економіці країни та державному управлінні, викликані військовою агресією росії, потребують всебічної державної підтримки розвитку підприємництва, зокрема, і соціального.

Дієвість та прозорість такої політики, наскільки вона відповідає критеріям і вимогам соціального бізнесу є обов'язковими складовими державного регулювання в європейських країнах, та мають стати такими для країн, які зараз на шляху європейської інтеграції. Україна відноситься саме до таких країн, а отже цим питанням необхідно приділяти підвищену увагу, оскільки економіка країни характеризується невизначеністю та має високий ступень ризикованості [46].

В таких умовах вибір оптимальних методів, інструментів та стимулів державного регулювання соціального підприємництва є досить складним і вимагає виваженого поєднання адміністративних та економічних методів.

Аналіз соціального підприємництва в Україні показав, що основною перешкодою його розвитку є брак державної підтримки на етапі становлення. Саме на етапі становлення соціальні підприємства найгостріше відчувають брак фінансових коштів і ресурсів та потребують державної підтримки.

Значні обмеження розвитку соціальних підприємств в нашій державі спричинені залежністю від зарубіжних інвестицій, з цим пов'язана також недостатня кількість тренінгів та навчальних заходів з соціального підприємництва, які також фінансуються за кошти міжнародних донорів, фондів, грантів.

Так, соціальні підприємства можуть скористатися грантовими програмами від міжнародних донорів, але через обмежену кількість таких програм відбувається жорсткий відбір, а доступ до інших інструментів отримання фінансування діяльності майже відсутній. Більше того соціальні підприємці практично не можуть скористатися програмами кредитування, що розроблені для класичних підприємств, оскільки не прописані чіткі умови та критерій, що ставить соціальні підприємства у нерівні умови [48].

Соціальні підприємства відчують також значну конкуренцію з боку громадських організацій. Як правило соціальні підприємства працюють з населенням, що відноситься до вразливих груп і отримує безкоштовну допомогу та послуги від громадських організацій, тому ставати клієнтами соціальних підприємств або вони іноді не поспішають.

В Україні неурядові некомерційні громадські організації надають найбільшу підтримку соціальному бізнесу. Ця підтримка стосується консультативної та інформаційної допомоги, а також безкоштовного навчання. Представники інших бізнес структур приймають участь у підтримці соціального підприємництва здебільшого ситуативно.

За даними аналітичного звіту для проекту «EU4Youth» [40] більшість соціальних підприємців для подальшого розвитку соціального бізнесу своїми майбутніми партнерами вважають: 37% - представників класичних підприємств; 34% - представників неурядового сектору; 17% - органи державної влади; 6% - органи місцевого самоврядування; 6% - донорів.

У межах програм підтримки малого бізнесу органами місцевого самоврядування здійснюється підтримка і соціального підприємництва. На практиці інструменти підтримки соціального підприємництва в рамках даних програм достатньо обмежені.

Головна проблема – це значна бюрократія та недосконалість нормативних бюджетних механізмів. Наприклад, Постановою №1070 Кабінету Міністрів України визначено, що при виконанні соціального замовлення та публічних закупівель існують обмеження при проведенні авансових платежів за бюджетні кошти.

Основними джерелами фінансування соціальних підприємств можуть бути: доходи від власної підприємницької діяльності, гранти, залучені кредити, спонсорські внески тощо.

Аналіз джерел фінансування вказує на те, що близько 75% обсягу фінансування діяльності соціальних підприємств займають власні кошти, 15% становлять гранти та спонсорські внески, кредитні ресурси становлять

лише 10% усіх джерел фінансування. До інших джерел фінансування ще відносять благодійні внески, нематеріальну підтримку партнерів, інвестиції засновників тощо. Така тенденція свідчить про схильність до європейської системи здійснення соціального підприємництва і є досить ефективною [40].

Для підтримки розвитку малого і середнього бізнесу в Україні працює 17 програм банківського кредитування, 18 програм бюджетного кредитування і підтримки, та 13 донорських програм допомоги суб'єктам малого та середнього бізнесу.

За цими програмами підтримки соціальному бізнесу важко конкурувати за ринки збуту з класичними підприємствами через значне соціальне навантаження.

Для підтримки і розвитку соціального підприємництва запроваджено лише одну цільову програму інвестування WNISEF. Мета цільової програми інвестування WNISEF – на привабливих умовах надання кредитів для підтримки та розвитку соціальних підприємств.

Фонд WNISEF фінансується урядом США через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснює інвестування в малі та середні компанії. Вартість фонду - 150 млн. дол.

Програма соціального інвестування «WNISEF» співпрацює з комерційними банками і розробляє методи кредитування саме для соціальних підприємців-початківців. В Україні дана програма реалізується через АТ «Ощадбанк». Кредитування відбувається за спрощеною системою і не вимагає застави [31].

Програма соціального інвестування WNISEF надає перевагу соціальним підприємствам, які створені внутрішньо переміщеними особами, або які опікуються цією вразливою групою населення і реалізують соціальні ініціативи у певних сферах діяльності.

Інвестування за програмою «Соціальне підприємництво» відбувається у національній валюті, ставка кредиту від 5% до 10% річних та зниженими

вимогами до забезпечення. Детальні умови кредитування наведені на рис. 2.8.

Кредитування має певні пріоритети: в першу чергу підтримуються проекти внутрішньо переміщених громадян, представників інших незахищених верств населення, осіб з інвалідністю.

Сума кредиту	Від 10000 до 100000 дол. США у гривневому еквіваленті
Валюта кредиту	Гривня України
Кредитна ставка	Від 5% до 10% річних (фіксована ставка протягом усього терміну кредиту). Розмір ставки буде встановлюватися кредитними комітетом програми індивідуально
Термін кредитування	До 36 місяців (3 роки) для придбання обладнання, нерухомості; до 24 місяців (2 роки) для поповнення обігових коштів
Забезпечення кредиту	Ліквідна застава (обладнання, автотранспорт, нерухомість) та Депозит від WNISEF
Власний внесок	Від 10% до 30%
Умови видачі кредиту	100% (одноразово уся сума кредиту) або не відновлювана кредитна лінія (видача суми кредиту кількома траншами)
Цільове використання кредиту	Придбання обладнання, нерухомості, поповнення обігових коштів
Умови погашення кредиту	Класичний графік погашення (% нараховуються на залишок заборгованості по тілу кредиту); ануїтет (рівними частинами); інше (за згодою банку)

Рис. 2.10. Умови кредитування соціальних підприємств згідно Програми соціального інвестування WNISEF

Щоб скористатися даною програмою соціальні підприємства повинні відповідати наступним критеріям [31]:

- у відповідності до чинного законодавства України зареєструвати свою діяльність як юридична особа чи фізична особа-підприємець;

- в офіційних уставних документах має бути чітко прописана соціальна мета діяльності або яку соціальну проблему вирішує соціальне підприємство в рамках своєї діяльності;

- чітко розписаний розподіл прибутку, з якого яку частку буде спрямовано на реалізацію зазначеної соціальної мети.

У 2020 році було засновано Український соціальний венчурний фонд, який започаткував грантову програму для соціальних підприємств.

Мета фонду - інвестування та підтримка соціальних підприємств, які націлені на досягнення соціальних та екологічних змін. Скористатися грантом можуть як діючі так і новостворені соціальні підприємства, які мають потенціал для зростання та яким необхідна підтримка для розвитку і масштабування, розмір допомоги складає до 3 000 євро.

Отже, в Україні існує об'єктивна потреба у формуванні державою підтримуючого інституційного середовища. Для цього необхідно впровадження наступних заходів:

- формування законодавчого поля, яке забезпечить статус соціального підприємництва та визначить норми діяльності і преференції;

- розробка програм фінансової підтримки соціального підприємництва, що забезпечить доступ до фінансових ресурсів;

- формування інформаційного середовища для підвищення іміджу соціального підприємництва та обізнаності населення про ефективність його діяльності.

Стартове фінансування у формі безповоротної фінансової допомоги повинно стати основою у розвитку соціальних підприємств та досягнення їхньої фінансової стійкості, оскільки такі підприємства у своїй діяльності значно більше відчують ступінь соціального навантаження ніж класичні бізнес структури та потребують більших капіталовкладень [46].

Тому основними важелями впливу держави на розвиток соціального підприємництва мають стати: законодавча база, яка визначатиме конкретні критерії соціального бізнесу; формування цілісного правового механізму

підтримки діяльності соціальних підприємств; розвиток відповідних програм державного фінансування; створення спеціальних кредитних та позикових програм для залучення фінансових коштів на початковому етапі розвитку соціальних підприємств; створення соціального капіталу для підвищення рівня взаємодії та взаємодовіри у суспільстві.

2.3. Проблеми розвитку соціального підприємництва

В нашій державі соціальне підприємництво лише набирає обороти та знаходиться у зоні уваги як теоретиків-науковців так і практиків -представників бізнесу, інвесторів, урядовців. І це зрозуміло, оскільки соціальне підприємництво - це дієвий інструмент вирішення багатьох соціальних проблем в довгостроковій перспективі.

Однак існує і багато проблем на шляху розвитку соціального підприємництва. І перші проблеми починаються вже на початку заснування таких підприємств.

За даними аналітичного звіту для проекту «EU4Youth» [40] більшість соціальних підприємців підкреслили, що при заснуванні соціального підприємства зазнали певних труднощів (рис. 2.9).

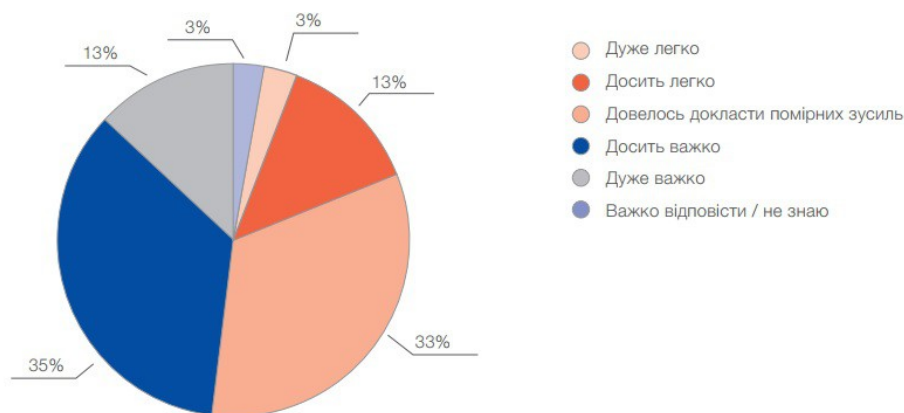

Рис. 2.9. Наскільки важко було заснувати Ваше соціальне підприємство

Основні труднощі виникали на етапі формування стартового капіталу через недоступність фінансових ресурсів (24%). Соціальні підприємці (17%)

відчувають також конкуренцію на ринку із некомерційними організаціями. Недостатня інформованість населення щодо соціальних підприємств та недовіра до їх діяльності стали проблемою для 11% підприємців.

Розвиток 10% соціальних підприємств гальмується через брак необхідних знань щодо ведення бізнесу та управління. Оплата праці, що є досить низькою у сфері соціального бізнесу, перешкоджає розвитку майже 9% соціальних підприємств [40].

Зазначаються також перешкоди, що стосуються деяких бюрократичних процедур, нестабільності ринку збуту продукції соціальних підприємств, неефективність методів стимулювання праці та труднощі з навчанням персоналу.

Серед ключових труднощів, з якими зустрічаються соціальні підприємства у процесі ведення господарської діяльності, слід виокремити байдужість суспільства до діяльності соціальних підприємств; обмеженість інформації про соціальне підприємництво; труднощі у отриманні фінансування, високі адміністративні витрати та високу орендну плату [40].

Аналіз розвитку соціального підприємництва показав, що процеси його активізації відбуваються доволі повільно, на це є як певні об'єктивні причини так і причини, які мають бути вирішені у найближчому майбутньому.

Відсутність законодавчої та регуляторної бази у сфері соціального підприємництва є основною проблемою, яка перешкоджає його розвитку. Оскільки серед населення, державних та фінансових установ немає єдиного розуміння та підходів до визначення соціального підприємництва, це сприяє певним маніпуляціям у цій сфері [30].

Основна задача регуляторного середовища – запровадження дієвих методів стимулювання розвитку соціальних підприємств (податки, кредитування, фінансування тощо), а також доступ до державних та приватних ринків збуту.

Невизначеність регуляторного середовища тягне за собою низку перешкод: не має додаткових балів для соціальних підприємств під час

проведення державних закупівель, не має чітких законодавчо закріплених критеріїв за якими відзначається приналежність підприємств до соціальних, більше того на має чіткого визначення поняття «соціальне підприємство», що спричиняє певні спекуляції та маніпуляції не тільки серед підприємців, а й на рівні державних інституцій [46].

На основі проведеного дослідження, можна виділити основні проблеми, що стримують подальший розвиток соціального підприємництва [45]:

- несформована законодавча та регуляторна база, яка б регламентувала діяльність соціальних підприємств;

- недостатня підтримка з боку держави, особливо на етапі становлення соціальних підприємств;

- недостатня іміджева політика соціального підприємництва в Україні;

- значні ризики у зв'язку з нестабільною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні;

- низький рівень активності громад і місцевої влади щодо створення соціальних підприємств;

- недостатня поінформованість населення щодо можливостей та ролі соціального підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем як окремих громад так і на державному рівні.

Розглянемо детальніше основні причини та перешкоди, що стримують розвиток соціального підприємництва в Україні. Основні перешкоди, що виникають у зв'язку з зазначеними проблемами наведено у таблиці 2.2.

Наприклад, відсутність законодавчої та регуляторної бази, яка б регламентувала діяльність соціальних підприємств спричиняє наступні перешкоди [28]:

- немає можливості інституційно визнати соціальне підприємництво як вид діяльності;

- не сформоване регуляторне середовище, а також відсутні чіткі критерії визначення соціального ефекту;

- не має єдиного реєстру соціальних підприємств, що унеможливорює їх статистичний облік;
- не визначені механізми моніторингу за діяльністю соціальних підприємств на місцевому рівні;
- стимулювання розвитку соціальних підприємств через розробку відповідних програм майже відсутнє.

Таблиця 2.2

Перешкоди на шляху розвитку соціальних підприємств в Україні

Класифікація		Характеристика перешкод
Зовнішні	Законодавчі	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність законодавчої та регуляторної бази у сфері соціального підприємництва; - відсутність єдиного реєстру соціальних підприємств, що унеможлиблює їх статистичний облік; - відсутність можливості інституційно визнати соціальне підприємництво як вид діяльності.
	Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - недостатня інформованість населення щодо природи та ролі соціальних підприємств; - низький рівень іміджу соціального підприємництва серед населення.
	Економічні	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність належної фінансової підтримки з боку держави; - відсутність фінансової підтримки корпоративного бізнесу; - недосконала система оподаткування соціальних підприємств; - неефективна система кредитування соціального бізнесу.
	Регуляторні	<ul style="list-style-type: none"> - критичний рівень бюрократії; - корупція; - відсутність механізмів підтримки створення та розвитку соціальних підприємств.
Внутрішні	Фінансові	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність коштів для стартапів; - повільна віддача інвестицій; - збільшення фінансових ризиків; - обмежені фінансові ресурси.
	Кадрові	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність підприємницького досвіду; - низький рівень кваліфікації працівників.
	Менеджерські	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність координації між соціальними підприємствами, а також між організаціями третього сектору; - відсутність навичок управління соціальними підприємствами тощо.

Необхідно також зазначити певні перешкоди до розвитку соціального підприємства на рівні місцевих громад [51]:

- органами місцевого самоврядування не розробляються програми підтримки направлені виключно на масштабування бізнесу соціальних підприємств та реалізації інноваційних ідей соціальних стартапів;
- на інституціональному рівні не визначено структуру, яка б відповідає за підтримку та розвиток бізнесів соціальних підприємств;
- органами статистики не проводиться збір даних у сфері соціального підприємництва;
- Законом України «Про соціальні послуги» передбачена програма «соціального замовлення» для закупки соціальних товарів та послуг у соціальних підприємств, але вона не реалізується;
- відсутні інструменти підтримки соціальних підприємців при проведенні публічних закупівель;
- не працює система бізнес-консультантів з розвитку соціального підприємництва, більше того соціальні підприємства не входять до складу бізнес-асоціацій місцевих громад;
- на базі освітніх установ не надається менторна підтримка соціальним підприємцям на постійній основі, не впроваджено освітні програми щодо підготовки соціальних підприємців;
- не достатня інформаційна робота щодо підвищення іміджу та популяризації соціального підприємництва серед населення громади;
- приділяється недостатня увага науковців щодо проблем розвитку соціального підприємництва, не у всіх навчальних закладах викладається дисципліна «Соціальне підприємництво» тощо.

Отже, в Україні існує низка проблем та перешкод, які не тільки заважають розвитку соціального підприємництва, а й ставлять під питання масштабування всього діючого соціального бізнесу.

Висновки до розділу 2

У другому розділі роботи проведено аналіз розвитку соціального підприємництва в Україні, а саме: визначено сучасні тенденції розвитку соціальних підприємств, проаналізовано методи державної підтримки розвитку соціального підприємництва, встановлено основні проблеми розвитку соціального підприємництва. На основі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки.

За останні 5 років в Україні відбулося значне зростання кількості соціальних підприємств. Таке динамічне зростання є відповіддю на поглиблення соціально-економічної кризи в країні та реакцією на глобальні виклики: військовий конфлікт на території України, викликаний безпідставною агресією росії, значна кількість внутрішньо-переміщених осіб, ветеранів бойових дій та інших незахищених верств населення, масове безробіття, інфляція тощо.

Встановлено, що економіка країни характеризується невизначеністю та має високий ступень ризикованості, тому в таких умовах вибір оптимальних методів, інструментів та стимулів державного регулювання соціального підприємництва є досить складним і вимагає виваженого поєднання адміністративних та економічних методів.

Аналіз показав, що основною перешкодою розвитку соціального підприємництва є брак державної підтримки на етапі становлення. Саме на етапі становлення соціальні підприємства найгостріше відчують брак фінансових коштів і ресурсів та потребують державної підтримки.

Відсутність законодавчої та регуляторної бази у сфері соціального підприємництва є основною проблемою, яка перешкоджає його розвитку. Оскільки серед населення, державних та фінансових установ немає єдиного розуміння та підходів до визначення соціального підприємництва, це сприяє певним маніпуляціям у цій сфері.

Основна задача регуляторного середовища – запровадження дієвих методів стимулювання розвитку соціальних підприємств (податки,

кредитування, фінансування тощо), а також доступ до державних та приватних ринків збуту.

Основними перешкодами розвитку соціального підприємництва в Україні є: недостатня державна підтримка, а саме відсутність дієвих державних програм розвитку такого підприємництва та методів стимулювання, недосконалість законодавства у сфері малого та середнього бізнесу (в тому числі податкового), низька інформованість суспільства щодо особливостей соціального підприємництва та переваг ведення такого бізнесу тощо. Визначено також певні перешкоди до розвитку соціального підприємства на рівні місцевих громад.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

3.1. Основні напрямки забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва

Як доводить попередній аналіз діяльність соціальних підприємств показує потужні результати і має позитивну динаміку. Отже, незважаючи на існування проблем і перешкод, що стримують розвиток соціального підприємництва, цей вид діяльності поступово інтегрується в економіку країни.

Але в наслідок того, що поняття соціального підприємства не закріплено на законодавчому рівні, соціальний бізнес фактично працює в «тіні». За відсутності статистичних даних фактично не можливо розрахувати його реальний економічний і соціальний внесок в економіку країни.

Отже, головне завдання держави для ефективного розвитку соціального підприємництва та подолання зазначених перешкод створити сприятливе інституційне та інвестиційне середовище.

Соціальні підприємства у своїй діяльності активно взаємодіють із зовнішнім середовищем, відчуваючи вплив багатьох факторів: соціально-економічних, правових, культурних тощо.

Водночас соціальні підприємства і самі впливають на діяльність інших учасників бізнесу. Тому існує об'єктивна необхідність на державному рівні сформувані такі умови, які забезпечать рівні можливості розвитку усіх суб'єктів економіки, а також сприятимуть їх ефективній взаємодії між собою.

Вважаємо, що розвиток соціального підприємництва в Україні має відбуватися на двох наступних принципах:

- формування ефективної державної політики, яка націлена на формування сприятливого клімату для забезпечення умов розвитку соціальних підприємств;

- здатності населення до самоорганізації, що також може вбачатися рушійною силою розвитку соціальних підприємств.

Відповідно до цих принципів можна визначити основні складові системи комплексної підтримки соціальних підприємств, яка забезпечить підтримку і подальший розвиток соціальних підприємств в Україні [46]:

- визначення на державному рівні особливостей, характеристик та критеріїв, за якими підприємства відносяться до соціальних через формування відповідної законодавчої бази;

- розбудова відповідної інституційної структури, яка б здійснювала ефективне регулювання розвитку соціального підприємництва;

- формування відповідних умов для доступу соціальних підприємств на ринок;

- широка інформаційна кампанія щодо формування громадської думки і підтримки іміджу та розвитку соціального підприємництва;

- формування інвестиційного клімату і забезпечення умов для доступу соціальних підприємств до фінансових ресурсів;

- розробка ефективного механізму залучення іноземних інвестицій для розвитку соціального підприємництва та впровадження соціальних інновацій;

- створення наукової бази для розвитку соціальних підприємств, залучення освітніх закладів та впровадження відповідних освітніх програм щодо формування навичок ведення бізнесу у соціальних підприємців;

- вимірювання соціального впливу та підготовка соціальної звітності.

Основними напрямками регулювання соціального підприємництва в Україні повинна стати координація та підтримка соціальних підприємців через призму нормативно-правового регулювання, а згодом (по завершенню бойових дій) – стимулювання, що включить в себе інвестиційну, фінансову та грантову підтримку.

У таблиці 3.1 наведено основні напрямки забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва.

Таблиця 3.1

Основні напрямки забезпечення ефективного розвитку
соціального підприємництва

	Напрямок	Необхідні кроки
1.	Популяризація культури соціального підприємництва	Збільшення обізнаності щодо соціального підприємництва серед населення, зокрема через заклади формальної та неформальної освіти, здійснення досліджень у цій галузі, формування статистики, популяризації соціального підприємництва засобами масової інформації, проведення інформаційних соціальних кампаній
2.	Розбудова інституційної структури	Призначення уповноважених осіб та інституцій, відповідальних за розвиток соціального підприємництва на всіх рівнях влади. Побудова координації між різними державними установами і формування єдиної стратегії з підтримки соціального підприємництва з залученням експертів, зацікавлених сторін, у тому числі з сектору неурядових організацій та бізнесу
3.	Формування правової та регуляторної основи діяльності соціальних підприємств	Формальне визнання соціальних підприємств у законодавчому полі на національному рівні, що передбачає також запровадження ряду адміністративних процедур по спрощенню роботи соціальних підприємств, створення податкових стимулів для ведення такої діяльності
4.	Забезпечення доступу соціальних підприємців та підприємниць до фінансів	Створення інструментів з фінансування соціального підприємництва за рахунок коштів державного або місцевого бюджетів, залучення фінансування від міжнародних організацій
5.	Забезпечення доступу до ринків	Налагодження системи державних публічних закупівель, що враховує особливості діяльності соціальних підприємців, передбачає для них певні переваги або квоти. Запровадження механізму закупівлі місцевими та державними органами та установами товарів і послуг у соціальних підприємств. Введення інституту соціального контракування
6.	Розвиток соціально-підприємницьких навичок у громадськості та підтримка розвитку бізнесу	Забезпечення доступності тренінгових, навчальних та менторських програм для соціальних підприємців, а також людей, які мають бажання зайнятись цією діяльністю. Створення умов для мережування і заснування професійних асоціацій соціальних підприємців та підприємниць
7.	Вимірювання соціального впливу та підготовка соціальної звітності	Надання соціальним підприємствам підтримки у вимірюванні результатів своєї діяльності, створення дієвої методології вимірювання соціального впливу, стимулювання розвитку наукових досліджень у цій сфері, запровадження послуг із надання фахової допомоги соціальним підприємцям та підприємницями з підготовки соціальних звітів

Одним із ефективних інструментів вирішення наявних проблем та реалізації зазначених напрямків розвитку соціального підприємництва може стати розробка «дерева цілей» (рис. 3.1) [45].

Такий підхід дозволить визначити стратегічні та тактичні цілі розвитку соціального підприємництва.

Рис. 3.1. «Дерево цілей» розвитку соціального підприємництва в Україні

«Дерево цілей» - це комплексний підхід, який включає систему цілей, що відображає впливи як зовнішнього (глобального), так і внутрішнього (в середині країни) середовища.

Основна перевага використання «дерева цілей» полягає у тому, що цей підхід дає змогу визначити складне завдання і поділити його на декілька простіших завдань, для розв'язання яких існують перевірені прийоми і методи. Такий метод є важливим етапом цільового підходу в стратегічному управлінні. Побудоване «дерево цілей» дозволяє визначити основні стратегічні напрямки розвитку соціального підприємництва [12]:

1. Формування законодавчо-нормативної та регуляторної бази соціального підприємництва.
2. Формування інформаційно-просвітницького середовища.
3. Динамічне зростання кількості соціальних підприємств.
4. Врегулювання політичної та економічної ситуації в країні. Усі ці напрямки є вкрай важливими і один доповнює інший.

Формування законодавчо-нормативної та регуляторної бази соціального підприємництва дуже важливий стратегічний напрямок. Потреба у визначенні соціального підприємництва на законодавчому рівні є наразі критично необхідною. У питанні розвитку соціального підприємництва, особливо враховуючи наслідки теперішньої соціально-економічної кризи спричиненою агресією росії, важливого значення набуває вирішення

питання законодавчого закріплення терміну «соціальне підприємництво» а також розробка та затвердження державної стратегії розвитку соціального підприємництва.

Як показав попередній аналіз, соціальне підприємництво в Україні у більшій ступені підтримується за рахунок коштів міжнародних фондів, грантових проєктів тощо. У зв'язку з відсутністю законодавчого поля та чіткого визначення цього виду підприємництва, на державному рівні, на жаль, питанням підтримки та розвитку соціального підприємництва приділяється недостатня увага.

На даний час серед науковців не має єдиного підходу, на основі якого необхідно здійснювати регулювання соціального підприємництва. Наразі розглядаються три основні підходи [39]:

1. Традиціоналістський - визначає необхідність розробки та впровадження спеціального закону, який би регламентував діяльність соціальних підприємств у вигляді окремої організаційно-правової форми;

2. Ліберальний – вважає відсутність нормативного регламентування соціального підприємництва запорукою свободи розвитку цього виду діяльності;

3. Компромісний - стверджують, що не необхідно поступово вносити зміни у чинні нормативно-правові документи щодо стимулювання розвитку соціального підприємництва.

Однак, на нашу думку, ліберальний підхід по відношенню до соціального підприємництва в часом показав свою неідеальність.

В Україні було вже декілька спроб затвердження проєкту Закону «Про соціальні підприємства» [37], але на жаль, закон і досі не прийнято. Тому найбільш оптимальним вбачається застосування компромісного підходу щодо регулювання соціального підприємництва. Поступові зміни у чинні нормативно-правові документи, що регулюють підприємницьку діяльність, дозволять зберегти існуючі напрацювання у регулюванні підприємницької діяльності та якісно удосконалити її в площині соціального підприємництва.

Крім того, поступовість у зміні законодавства дозволить оцінювати ефективність впливу правових нововведень та робити відповідні висновки. Доречі, такий підхід повністю корелюється і з принципами реформи децентралізації, оскільки забезпечується база для регулювання соціального бізнесу як суб'єкту діяльності при цьому зберігається принцип гнучкості та автономних можливостей для територіальних громад щодо прийняття місцевих програм з розвитку соціального підприємництва [12].

Формування інформаційно-просвітницького середовища - цей стратегічний напрям передбачає розробку єдиної іміджевої політики держави у сфері соціального підприємництва. Необхідно розробляти заходи щодо підвищення інформованості громадян та можливостей реалізувати себе у сфері соціального підприємництва. Важливо також сформуванню наукову базу соціального підприємництва, залучати освітні організації, інтегрувати в освітній процес шкіл та університетів курс «Соціальне підприємство», проводити освітні заходи (тренінги, лекції, конференції тощо) відповідно цієї тематики.

Динамічне зростання кількості соціальних підприємств – цей напрямок направлений на збільшення кількості соціальних підприємств у різних сферах економіки (медицина, освіта, спорт, екологія, дозвілля, соціальний захист тощо) у різних організаційно-правових формах (приватні підприємства, ФОП, громадські організації тощо). В Україні необхідно створити єдиний реєстр соціальних підприємств з інформацією про їх діяльність та результативність для економіки, опис продукції тощо. Це сприятиме не тільки поширенню інформації про результативні практики, а й дозволить запровадити статистичний облік соціальних підприємств та розраховувати ефекти діяльності [12].

На державному рівні пріоритетними мають бути проєкти, реалізація яких дозволить забезпечити відрив у певній сфері і здатність конкурувати на як на внутрішньому так і зовнішньому ринках.

Для подальшого розвитку соціального підприємництва важливим є також ефективна взаємодія бізнес структур та наукових структур. Формування таких інститутів розвитку дозволить соціальним підприємствам використовувати інноваційні механізми взаємодії суспільства, влади, бізнесу через мережеву, кластерну, корпоративну моделі та державно-приватне партнерство, альянси бізнес співтовариств з органами влади на всіх рівнях [5].

Перешкодою цьому напрямку є відсутність законодавства у сфері соціального бізнесу, що породжує нерозуміння механізмів та особливостей функціонування соціального підприємництва.

Врегулювання політичної та економічної ситуації в країні передбачає, перш за все, завершення воєнних дій на території України та стабілізацію економіки країни. Прогнозовано, що у післявоєнному відродженні країни значну роль відіграватиме соціальне підприємництво, сприяючи зростанню економіки та вирішуючи соціальні проблеми (зменшення безробіття, працевлаштування незахищених верств населення, створення інноваційних соціальних послуг і товарів тощо). Також у післявоєнний час очікується тісна співпраця та досягнення високого рівня партнерських відносин між органами державної влади та соціальним підприємництвом задля створення необхідних умов розвитку соціального підприємництва.

Реалізація зазначених напрямів та їх результативність дадуть поштовх до стрімкого розвитку соціального підприємництва в Україні та збільшення його впливу на забезпечення сталого розвитку. Звісно, така робота потребує подальшого вивчення й детального обґрунтування, але запропоновані напрями розвитку соціального підприємництва можуть бути взяті за основу.

Для підвищення економічної та соціально корисної підприємницької діяльності таких підприємств необхідно створення дієвих механізмів інституціонального та правового забезпечення.

Головна роль у цьому процесі має належати державі, яка через різні механізми стимулювання (створення спеціальних кредитних програм,

ефективної системи оподаткування тощо) повинна забезпечити реалізацію стратегії розвитку соціального підприємництва та його взаємодію із соціумом.

Фокус подальших досліджень має бути спрямований на розробку ефективних методів та інструментів механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва.

3.2. Шляхи удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва

В Україні розвиток соціального підприємництва стримується через нестабільність економічної і політичної ситуації, а також через наявність військового конфлікту на території країни, але водночас, саме інститут соціального підприємництва може стати інструментом вирішення негативних наслідків зазначених проблем.

Нажаль, в Україні сьогодні ефективного та дієвого механізму державного стимулювання розвитку соціальних підприємств не розроблено. Соціальне підприємництво, як і будь який бізнес, не може ефективно розвиватися без підтримки держави.

Враховуючи усе вищезазначене, можна запропонувати механізм розвитку соціального підприємництва. На рисунку 3.2 наведено усі складові цього механізму: принципи, критерії, компоненти та позитивні ефекти від розвитку соціального підприємництва [47].

Державне регулювання розвитку соціального підприємництва має зосередитися на формуванні сприятливого середовища та реалізовуватися відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і соціального бізнесу задля сталого розвитку.

Основна задача державного регулювання підприємницької діяльності це реалізація сукупності заходів, які будуть стимулювати процеси, що відбуваються у сфері підприємництва.

Регулювання є однією із найважливіших управлінських функцій. В системі державного управління регулювання спирається на залучення централізованого фінансування та кредитування, формування взаємодії суб'єктів підприємництва з бюджетом, використання різних методів стимулювання та контролю.

Основними складовими механізму впливу держави на розвиток соціального підприємництва є [46]:

- формування відповідної нормативно-правової бази;
- державна підтримка соціального підприємництва;
- адміністративно-економічні методи;
- організаційно-інформаційні методи.

До економічних методів відносять, як правило, інструменти фіскальної та кредитної політики. Основу адміністративних методів визначає вплив нормативно-правового регулювання.

Рис. 3.2. Механізм розвитку соціального підприємництва

Якщо говорити про загальну класифікацію адміністративних методів державного регулювання, то необхідно виділити організаційно-розпорядчі та регуляторно-контролюючі методи.

Організаційні методи реалізуються за допомогою, з одного боку, владно-розпорядчих вказівок, з іншого – організаційно-структурного впорядкування. Організаційно-структурне впорядкування стосується насамперед допомоги в організації конкретних підприємств або їхніх типів, а розпорядчі акти – здійснення соціального та економічного впливу на підприємницьке середовище [46].

Розглянемо детальніше зазначені методи та можливості їх використання в Україні щодо стимулювання розвитку соціального підприємництва.

Регулятивний механізм формується із застосуванням системного інструментарію, основа якого полягає у взаємодії усіх зацікавлених у розвитку соціального підприємництва секторів: держави, системи освіти, приватного сектору, неприбуткових організацій тощо.

У цьому плані корисним може бути досвід країн ЄС щодо масштабів державної підтримки соціальних підприємств, а саме: впровадження системи сертифікації, фінансування окремих програм, надання кредитів і грантів, наданні значних податкових пільг за умов, якщо прибуток використаний для реалізації соціальних цілей підприємства або якщо комерційна діяльність здійснюється у процесі реалізації соціальної мети [47].

В галузі інновацій для стимулювання соціального підприємництва державне регулювання полягає в розробці обґрунтованих наукових концепцій регіонального розвитку та інвестиційних програм, які б враховували специфіку та соціально-економічні особливості конкретних регіонів. На державному рівні актуальною залишається підтримка міжнародних ініціатив та впровадження міжнародних соціальних стандартів.

В Україні, спираючись на досвід провідних європейських країн, є нагальна потреба у створенні відповідних державних підрозділів на

урядовому та місцевому рівнях, які б здійснювали ефективне організаційне регулювання соціального підприємництва.

У цьому питанні досить цікавим є досвід Великобританії, де ще з 2006 року працює «Департамент третього сектору», який має статус міністерства і має в своїй структурі відділ соціального підприємництва і фінансування. Головна задача відділу – розробка стратегій розвитку соціальних підприємств, а також механізмів їх підтримки у вигляді грантів.

Досвід Німеччини показує, що функція держави полягає у стимулюванні успішних суб'єктів соціального підприємництва, а також налагодження ефективної взаємодії між соціальним бізнесом і відповідними державними структурами [47].

До адміністративних методів державного регулювання також відноситься стандартизація та ліцензування. В Україні розроблена відповідна законодавча база, наприклад Закон «Про ліцензування видів господарської діяльності».

Однак, реформа децентралізації показала, що у сфері ліцензування можна переходити від відомчого принципу до регіонального, також актуальною є розробка нової правової бази ліцензування деяких видів діяльності соціальних підприємств.

Основними економічним інструментами державного регулювання виступають цільові комплексні програми розвитку відповідних сфер економіки. Стосовно соціального підприємництва таких програм на рівні держави станом на сьогодні не має.

Найважливішим економічним методом державного стимулювання розвитку соціального підприємництва є фіскальна політика, яка нерозривно пов'язана з удосконаленням податкового законодавства та системи оподаткування в цілому [46].

Дієвою формою державної підтримки в сфері соціального підприємництва може стати надання можливості доступу таких підприємств до ринків збуту послуг, а також отримання державних контрактів на

конкурсних засадах. Безумовно фінансовий контроль за використанням державних коштів є важливою складовою економічних методів державного регулювання. Принципи законності за дотримання фінансової дисципліни повинні розповсюджуватися на всіх учасників та суб'єктів господарювання.

Партнерські відносини між державою та соціальним бізнесом це запорука їх ефективної взаємодії та результативності. Основна задача держави – створити, насамперед, сприятливі умови для розвитку соціального підприємництва. Так, наприклад, Законом України «Про державно-приватне партнерство» визначаються організаційно-економічні, інституційні основи взаємодії державних і бізнес-структур.

У розвинених країнах такі неурядові організації як громадські об'єднання, фонди тощо можуть займатися соціальним бізнесом. Тобто неприбутковість цих організацій не забороняє їм займатися деякими видами діяльності для отримання доходу, який в подальшому використовується для досягнення соціальної мети. При цьому до розв'язання актуальних та гострих проблем може залучатися також і громадський сектор [46].

На даний час в Україні значна кількість господарчих будівель, які через їх незадовільний стан, не можуть використовуватися за призначенням, але при цьому є власністю відповідних громад. Такі приміщення можна надавати у використання соціальному бізнесу на пільгових умовах, це сприятиме працевлаштуванню незахищених верств населення для вироблення прибутку, який буде направлений на подолання актуальних проблем даної громади.

Щодо організаційної форми соціальних підприємств, то може бути комунальна форма або спільні комунальні підприємства, які діють на основі договору, де зазначено про спільне фінансування відповідними територіальними громадами, які в даному випадку виступають в ролі суб'єктів співробітництва [33].

Оскільки соціальне підприємництво має довгостроковий інноваційний характер потребують вирішення питання фінансування, що відрізняє неприбутковий сектор від благодійництва та філантропії [41].

Деякі характеристики спільні для прибуткового і неприбуткового бізнесу дають можливість соціальним підприємствам впроваджувати певні однотипні риси стратегічного та операційного менеджменту, планування та маркетингу.

Останні наукові нароби у сфері підприємництва дають змогу виділити такий новий напрям як інтрапренерство, це так зване внутрішнє підприємництво, яке пов'язане з використанням особистого досвіду, власних фондів та інновацій, власних наукових розробок.

Інтрапренерство може стати досить ефективною формою підприємництва у соціальній сфері. Таким чином, на підприємстві формуються умови для інноваційних підприємницьких ідей, виділяються ресурси для їх реалізації, активізується творчий потенціал [4].

Перехід української економіки на ринкові рейки обумовив певні зміни у функціонуванні кожного суб'єкта підприємництва, оскільки ефективна діяльність залежить від факторів впливу зовнішнього середовища у різних видах діяльності. Такий підхід відноситься й до соціального підприємництва.

Державне стимулювання розвитку соціальних підприємств також необхідно здійснювати у формі торговельних преференцій та допомозі в оплаті оренди, впровадження державних програм розвитку.

Щодо потреби податкових пільг та інших стимулів для соціальних підприємств то ці питання і викликають певні дискусії і є неоднозначними. З одного боку, певні пільги в оподаткуванні, особливо на початковому етапі, дозволяють збільшити потенціал підприємства та перенаправляти отриманий прибуток на подальший розвиток самого підприємства, а з іншого – є певні загрози уникнення сплати податків та організації тіньових схем [46].

Прикладом вирішення цих спірних питань може бути запровадження елементів шведської системи стимулювання соціальних підприємств, сутність якої у наступному – соціальний підприємець для отримання гранту може скористатися підтримкою професійного бізнес консультанта, який на

безоплатній основі консультує та допомагає перетворити ідею на ефективну бізнес модель.

Отже, підсумовуючи усе вищезазначене, можна запропонувати шляхи удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва, а саме:

- розробка комплексних програм розвитку соціального підприємництва на рівні держави;
- впровадження ефективної фіскальної політики, яка нерозривно пов'язана з удосконаленням податкового законодавства та системи оподаткування в цілому;
- надання можливості доступу соціальним підприємствам до ринків збуту, а також отримання державних контрактів на конкурсних засадах;
- посилення державно-приватного партнерства у сфері соціального підприємництва та створення умов для формування сприятливого інвестиційного середовища (фінансова, грантова підтримка тощо);
- запровадження принципів фінансового контролю за використанням державних коштів та дотримання фінансової дисципліни.

Необхідно зазначити, що певні зусилля щодо стимулювання розвитку соціального підприємництва вже прикладаються на державному рівні.

Так, Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки встановлено розвиток соціального підприємництва шляхом:

- створення сприятливих умов для розвитку соціального підприємництва як медіатора розв'язання суспільних проблем;
- поширення моделі та кращих практик соціального підприємництва на соціокультурну сферу з метою підвищення її життєздатності;
- сприяння просуванню та заохоченню соціальних змін і позитивних моделей поведінки шляхом розширення мікрофінансових стимулів для соціального підприємництва;

– створення гнучких та ефективних податкових умов для ведення соціального підприємництва.

Як показує досвід, соціальне підприємництва може бути досить ефективним інструментом у подоланні регіональної депресивності за рахунок того, що ресурси мають цільове призначення для розв’язання важливих соціальних проблем без задіяння механізму перерозподілу. В Україні в деяких регіонах за сприяння органів місцевої влади вже є приклади ефективних проєктів розвитку соціального підприємництва, коли доходи таких підприємств напряду скеровуються для вирішення питань депресивних територій [29].

На даний час також є спроби впровадити деякі інструменти підтримки соціального підприємництва і на регіональному рівні.

У деяких регіонах прийнято Програми розвитку соціального підприємництва, лідерами в цих питаннях є Львівська та Вінницька області.

Основними напрямками підтримки соціального підприємництва є:

- відшкодування відсоткових ставок за наданими кредитами;
- отримання «маркетингових ваучерів» - передбачають повернення 50% вартості участі у міських, всеукраїнських та міжнародних виставках;
- створення консалтингових центрів, які надають консультації як для початківців так і для діючого бізнесу;
- організація публічних закупівель та соціального замовлення;
- надання для соціальних підприємств приміщень в оренду за пільговими ставками.

Міська влада м. Вінниця затвердила Програму розвитку соціального підприємництва на території Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 роки [36]. Основна мета Програми – стимулювання та підтримка соціального підприємництва для розв’язання гострих соціальних проблем та досягнення позитивних соціальних трансформацій в регіоні. Програмою передбачено реалізацію 29 проєктів, які розраховані як на середньострокову так і на довгострокову перспективу.

Програмою передбачені інформаційні заходи, що висвітлюватимуть діяльність соціальних підприємств регіону з метою підвищення іміджу соціального підприємництва та його значення для соціально-економічного розвитку громади. Передбачено також впровадження у ВНЗ навчальної програми «Соціальне підприємництво». І найголовніше – збільшення кількості працевлаштованих осіб із незахищених груп населення, які потребують захисту та підтримки.

Отже, регіональні програми мають стати складовою частиною національної програми підтримки соціального підприємництва, основними цілями якої мають бути: забезпечення рівноправних відносин у взаємодії з класичними суб'єктами господарювання; формування сприятливих ринкових умов розвитку соціальних підприємств; стимулювання ділової активності та забезпечення конкурентного порядку функціонування соціального підприємництва.

Необхідно зазначити, що для здійснення такої підтримки доцільно переглянути принципи фіскальної політики, ефективно впроваджуючи принципи децентралізації, що передбачає спрямування податків до місцевих бюджетів, уникаючи перерозподілу коштів. Для досягнення статутних соціальних цілей доцільно забезпечити права неурядових неприбуткових організацій займатися господарською діяльністю [4].

На рисунку 3.3 показано можливі прояви соціально-економічних ефектів діяльності соціальних підприємств [46]. У сукупності це матиме потужний синергетичний ефект на інтенсифікацію регіонального економічного розвитку та зменшення соціальних проблем суспільства.

На державному та регіональному рівні стимулювання соціального підприємництва задля вирішення проблем депресивних регіонів має бути у пріоритеті, тому що такий підхід дозволяє створювати нові джерела надходжень до місцевих бюджетів, сприяє зайнятості місцевого населення та вирішує найгостріші соціальні проблеми [19].

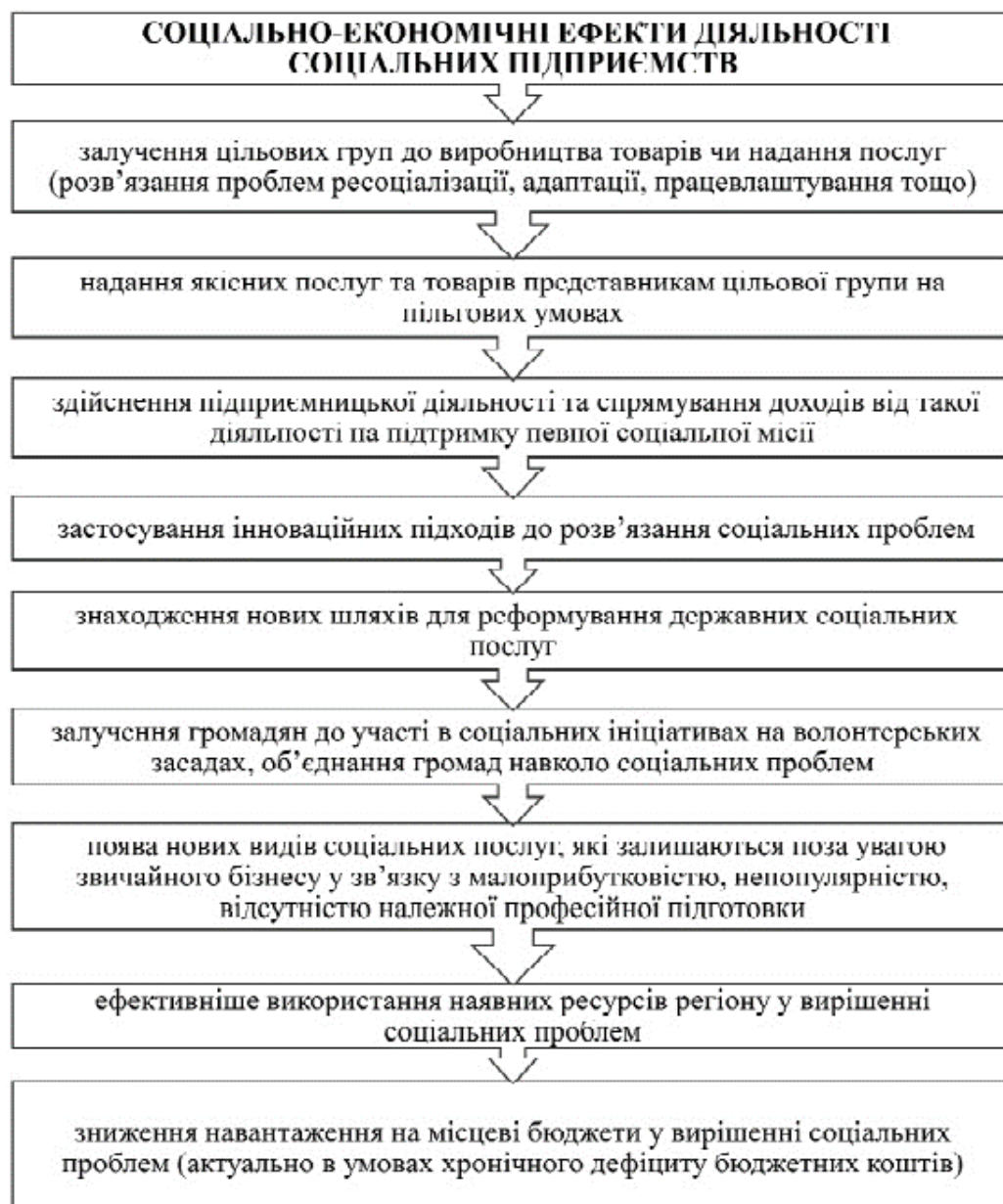

Рис. 3.3. Соціально-економічні ефекти діяльності соціальних підприємств

Ефективний розвиток соціального бізнесу можливий тільки при активній підтримці держави та регіональної влади, місцевих громад.

Більше того, розробка дієвих програм розвитку можлива лише за умови визнання соціального підприємництва на законодавчому рівні. Законодавче поле дасть змогу встановити механізми захисту та підтримки цих суб'єктів господарювання. Затверджені правові механізми регулювання соціального підприємництва означали б визнання на державному рівні значення цього виду діяльності для соціально-економічного розвитку країни [29].

Як бачимо станом на сьогодні в Україні практично відсутні такі комплексні програми на рівні держави. Соціальний бізнес особливо потребує підтримки з боку держави, оскільки працює із соціально вразливими групами населення (це стосується як працевлаштування так і надання послуг) і прийняття відповідного законодавства надало б певної захищеності.

Отже, соціальне підприємництво виступає важливим інструментом реалізації соціальної функції держави. Стимулювання розвитку соціальних підприємств у депресивних регіонах має стати пріоритетом як на державному так і на місцевому рівнях, оскільки завдяки таким підприємствам вирішується низка актуальних соціально-економічних, екологічних та культурних проблем регіону, вирішуються проблеми працевлаштування місцевого населення, в тому числі із категорії соціально вразливих груп, і, як результат – формування нових джерел надходжень до місцевих бюджетів.

Удосконалення державного регулювання соціального підприємництва повинно забезпечити не тільки його розвиток, а й перехід на принципово нову сходинку – реалізація великими компаніями багатоструктурних соціальних проєктів у різних сферах життя громад.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі роботи запропоновано рекомендації щодо удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва в Україні: запропоновано основні напрями забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва; визначено шляхи удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва. На основі проведених досліджень можна зробити наступні висновки.

Визначено основні принципи, на основі яких має відбуватися розвиток соціального підприємництва в Україні: формування ефективної державної політики, яка націлена на формування сприятливого клімату для

забезпечення умов розвитку соціальних підприємств; здатності населення до самоорганізації, що також може вбачатися рушійною силою розвитку соціальних підприємств. Відповідно до цих принципів визначено основні складові системи комплексної підтримки соціальних підприємств, яка забезпечить подальший розвиток соціальних підприємств в Україні.

Для ефективної реалізації запропонованих заходів запропоновано використати «дерево цілей». Такий підхід дозволить визначити стратегічні та тактичні цілі розвитку соціального підприємництва.

Наведено механізм розвитку соціального підприємництва з урахуванням усіх складових: принципи, критерії, компоненти та позитивні ефекти від розвитку соціального підприємництва. Встановлено, що державне регулювання розвитку соціального підприємництва має зосередитися на формуванні сприятливого середовища та реалізовуватися відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і соціального бізнесу задля сталого розвитку.

Визначено, що основними складовими механізму впливу держави на розвиток соціального підприємництва є: формування відповідної нормативно-правової бази; державна підтримка соціального підприємництва; адміністративно-економічні методи; організаційно-інформаційні методи.

Зазначено, що регулятивний механізм має формуватися із застосуванням системного інструментарію, основа якого полягає у взаємодії усіх зацікавлених у розвитку соціального підприємництва секторів: держави, системи освіти, приватного сектору, неприбуткових організацій тощо.

Стимулювання розвитку соціальних підприємств у депресивних регіонах має стати пріоритетом як на державному так і на місцевому рівнях. Розробка дієвих програм розвитку можлива лише за умови визнання соціального підприємництва на законодавчому рівні. Законодавче поле дасть змогу встановити механізми захисту та підтримки соціальних підприємств.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження стосовно удосконалення державного регулювання розвитку соціального підприємництва нами зроблено наступні висновки.

1. Доведено, що соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання є не тільки одним з ефективних способів налагодження співпраці бізнесу і влади для отримання соціальних ефектів, а й сучасним трендом економічного розвитку здатним формувати нові стандарти соціального захисту. Встановлено що соціальне підприємництво – це особливий вид діяльності, що знаходиться на перетині сфер діяльності трьох секторів національної економіки.

2. Вивчення основних підходів до визначення соціального підприємництва дозволило виділити характерні риси соціального підприємства: основні і другорядні. Другорядні риси не є чіткою характеристикою соціальних підприємств, вони залежать від факторів внутрішнього та зовнішнього середовищі і можуть динамічно змінюватися. Встановлено відмінності між класичним підприємництвом і соціальним підприємництвом. Основний фокус уваги у відмінностях між ними лежить у площині ціннісної пропозиції.

3. Узагальнено закордонний досвід державного регулювання соціального підприємництва. Аналіз національних особливостей нормативно-правового регулювання таких країн як Великобританія, США, Канада, Ірландія, Італія довів позитивний вплив наявних законів та нормативних документів на розвиток соціального підприємництва. Світовий досвід є прикладом, який показує, що потрібно змінити в законодавстві, діяльності підприємств та які методи державного стимулювання та підтримки для подальшого розвитку соціального підприємництва можуть мати прикладне значення в нашій країні.

Зазначено, що позитивні напрацювання міжнародного досвіду щодо державного регулювання та стимулювання розвитку соціального підприємництва потрібно поширювати на вітчизняну практику, але з урахуванням національних особливостей, менталітету, культурної та політичної спадщини України.

4. Дослідження тенденцій розвитку соціальних підприємств в Україні показало, що соціальне підприємництво, хоча і є трендом в економіці України, знаходиться на початковому етапі розвитку. Проте навіть зараз можна стверджувати, що соціальне підприємництво має значний вплив як на економічний так і на соціальний розвиток країни. Визначено, що в Україні розвиток соціального підприємництва стримується через нестабільність економічної і політичної ситуації, а також через наявність військового конфлікту на території країни, але водночас, саме інститут соціального підприємництва може стати інструментом вирішення проблем виживання найбідніших людей і допомагати їм вирватися із замкненого кола бідності, забезпечуючи інклюзивну зайнятість.

Встановлено, що головна задача держави – активізувати розвиток соціального підприємництва та надати для цього усі умови як на рівні держави так і на рівні місцевого самоврядування для забезпечення сталого розвитку. Для успішного функціонування соціального підприємництва в Україні необхідно завершити процес формування законодавчої бази, посилити державно-приватне партнерство у цій сфері та створити умови для формування сприятливого інвестиційного середовища.

5. Аналіз методів державної підтримки розвитку соціального підприємництва показав, що основною перешкодою розвитку соціального підприємництва є брак державної підтримки на етапі становлення. Саме на етапі становлення соціальні підприємства найгостріше відчуває брак фінансових коштів і ресурсів та потребують державної підтримки.

В Україні існує об'єктивна потреба у формуванні державою підтримуючого інституційного середовища. Для цього необхідно

впровадження наступних заходів: формування законодавчого поля, яке забезпечить статус соціального підприємництва та визначить норми діяльності і преференції; розробка програм фінансової підтримки соціального підприємництва, що забезпечить доступ до фінансових ресурсів; формування інформаційного середовища для підвищення іміджу соціального підприємництва та обізнаності населення про ефективність його діяльності.

Стартове фінансування у формі безповоротної фінансової допомоги повинно стати основою у розвитку соціальних підприємств та досягнення їхньої фінансової стійкості, оскільки такі підприємства у своїй діяльності значно більше відчують ступінь соціальне навантаження ніж класичні бізнес структури та потребують більших капіталовкладень.

6. Встановлено, що в Україні існує низка проблем та бар'єрів, які не тільки перешкоджають розвитку соціального підприємництва, а й ставлять під питання масштабування всього діючого соціального бізнесу.

Основними проблемами, що стримують подальший розвиток соціального підприємництва є: несформована законодавча та регуляторна база, яка б регламентувала діяльність соціальних підприємств; недостатня підтримка з боку держави, особливо на етапі становлення соціальних підприємств; недостатня іміджева політика соціального підприємництва в Україні; значні ризики у зв'язку з нестабільною соціально-економічною та політичною ситуацією в країні; низький рівень активності громад і місцевої влади щодо створення соціальних підприємств; недостатня поінформованість населення щодо можливостей та ролі соціального підприємництва у вирішенні соціально-економічних проблем як окремих громад так і на державному рівні.

7. Визначено основні напрямки забезпечення ефективного розвитку соціального підприємництва. Встановлено, що основними напрямками регулювання соціального підприємництва в Україні повинна стати координація та підтримка соціальних підприємств через призму нормативно-

правового регулювання, а згодом – стимулювання, що включить в себе інвестиційну, фінансову та грантову підтримку.

Для ефективної реалізації зазначених напрямків розвитку соціального підприємництва запропоновано інструмент стратегічного планування – «дерево цілей». Такий підхід дозволить визначити стратегічні та тактичні цілі розвитку соціального підприємництва. Такий метод є важливим етапом цільового підходу в стратегічному управлінні. Побудова «дерева цілей» розвитку соціального підприємництва дозволила визначити систему цілей та визначити механізми їх досягнення.

8. Визначено, що в Україні сьогодні ефективного та дієвого механізму державного стимулювання розвитку соціальних підприємств не розроблено. Соціальне підприємництво, як і будь який бізнес, не може ефективно розвиватися без підтримки держави. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва має зосередитися на формуванні сприятливого середовища та реалізовуватися відповідними загальнодержавними, регіональними та місцевими органами влади з метою узгодження інтересів держави і соціального бізнесу задля сталого розвитку.

Наведено механізм розвитку соціального підприємництва і визначено усі його складові: принципи, критерії, компоненти.

Запропоновано шляхи удосконалення механізму державного стимулювання розвитку соціального підприємництва: розробка цільових комплексних програм розвитку соціального підприємництва на рівні держави; впровадження ефективної фіскальної політики, яка нерозривно пов'язана з удосконаленням податкового законодавства та системи оподаткування в цілому; надання можливості доступу соціальним підприємствам до ринків збуту, а також отримання державних контрактів на конкурсних засадах; посилення державно-приватного партнерства у сфері соціального підприємництва та створення умов для формування сприятливого інвестиційного середовища (фінансова, грантова підтримка

тощо); запровадження принципів фінансового контролю за використанням державних коштів та фінансової дисципліни.

Зазначено, що регіональні програми мають стати складовою частиною національної програми підтримки соціального підприємництва, основними цілями якої мають бути: забезпечення рівноправних відносин у взаємодії з класичними суб'єктами господарювання; формування сприятливих ринкових умов розвитку соціальних підприємств; стимулювання ділової активності та забезпечення конкурентного порядку функціонування соціального підприємництва.

В роботі показано можливі прояви соціально-економічних ефектів діяльності соціальних підприємств. У сукупності це матиме потужний синергетичний ефект на інтенсифікацію регіонального економічного розвитку та зменшення соціальних проблем суспільства.

Отже, реалізація запропонованих рекомендацій щодо удосконалення державного регулювання соціального підприємництва повинна забезпечити не тільки його розвиток, а й перехід на принципово нову сходинку – реалізації великими компаніями багатоструктурних соціальних проєктів у різних сферах життя громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева О.В. Підприємництво: сутність та особливості розвитку в аграрній сфері. Економіка АПК. - 2019. - № 10. - С. 98 -106.
2. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості: веб-сайт. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics> (дата звернення: 23.04.2022).
3. Арапетян А., Архипчук О. Чисті прибутки соціального підприємництва. Практика управління. 2008. № 7. URL: <http://svb.ua/sites/default/files/Social>
4. Ачкасова О.В. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. - 2022. – Вип.3. – С. 57-64.
5. Березяк, І. І. Зарубіжний досвід та вітчизняні реалії становлення соціального підприємництва. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Економіка». – 2014. – Вип 25. – С. 31-36.
6. Біла І. С., Шевченко О. О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. Наукові записки НаУКМА. Економічні науки. - 2021. - Том 6. Вип. 1. - С. 28-33.
7. Білик О. І., Корецька Т. М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. Ефективна економіка. - 2020. - № 1. URL:<http://www.economy.nauka.com.ua>.
8. Бойченко С. Особливості соціального підприємництва в Україні. Ukraine – EU. Modern technology, business and law: collection of international scientific papers: in 2 parts. Chernihiv: CNUT. 2016. № 1. С. 18–20.
9. Бортнік Т. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення суспільних проблем в контексті цілей сталого розвитку України. Економічний форум. – 2022. – С. 101-111.

10. Босак І.П. Соціальне підприємництво: основні ознаки та особливості розвитку. Наукові записки Української академії друкарства. - 2017. - № 1. - С. 99-104.

11. Галушка З. Феномен соціального підприємництва: поняття та перспективи розвитку в Україні. Вісник Київського Національного Університету ім. Тараса Шевченка, Економіка. – 2013. – №148. – С.15-17

12. Гаранчевська І., Кривов'язюк І. Стратегічні напрями розвитку соціального підприємництва в Україні. Економіка та управління підприємствами. – 2018. - № 2(64). – 41-47

13. Гончарова С.Ю., Буряк І.В., Гончаров А.Б. Соціальне підприємництво: сутність, ознаки та місце у діяльності сучасних домогосподарств Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки. - 2017. Вип. 27 (2). - С. 125-130.

14. Добрава Н. Соціальне підприємництво. Економічні інновації. - 2015. - № 59. - С. 112–117.

15. Дюк А.А. Соціальне підприємництво як інноваційна форма організації бізнесу. Modern economics. - 2019. - № 17. - С. 86-93.

16. Завадських Г. М., Тебенко В. М. Практичні аспекти становлення соціального підприємництва в Україні. Бізнес Інформ. - 2020. - № 11. - С. 177–184.

17. Збарський В.К. Мале підприємництво — пріоритетний напрям відновлення українського села. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). - 2015. - № 1. - С. 43-47.

18. Ільченко В. М. Соціальне підприємництво як індикатор свідомості суспільства. Економічний простір. - 2022. - № 178. - С. 46–50.

19. Ковалевська А.В. Підприємництво на базі громади як особливий вид соціального підприємництва. Молодий вчений. - 2019. - № 7 (1) - С. 134-141.

20. Кожемяченко О.О., Солосіч О.С., Голуб М.О. Соціальне підприємництво: світовий досвід та практичні аспекти становлення в Україні. Сучасні проблеми економіки і підприємництва. - 2018. - № 21. - С. 140-149.

21. Коробка С.В. Мале підприємництво в сільській місцевості. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. - 2013. - Вип. 8. - С. 133-136.

22. Кривов'язюк І.В., Гаранчевська І.А. Соціальне підприємництво та його роль у вирішенні соціально-економічних конфліктів. Процесне управління та корпоративна соціальна відповідальність підприємницьких структур: матеріали міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. (22 грудня 2017 р.); відп. ред. О.М. Полінкевич. Луцьк: Вежа-Друк, 2017. С. 163–165.

23. Корнецький А. Соціальне підприємництво: Ефективний інструмент подолання соціальних викликів в Україні. URL: https://socialbusiness.in.ua/knowledge_base

24. Кривов'язюк І.В., Кухарук Н.В. Теоретичні засади розвитку підприємницького середовища в умовах децентралізації економіки. Економічний форум. - 2017. - № 3. - С. 51–56.

25. Куц М. Р. Соціальне підприємництво: основні ідеї та перспективи дослідження в соціології // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. - 2015. - Т. 174. - С. 51-55.

26. Литвин Л. Соціальне підприємництво: сутність та особливості становлення в Україні. Україна Європа Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. - 2018. - Вип. 21. - С. 86-88.

27. Лункіна Т. І. Соціальне підприємництво в Україні як сучасний тренд розвитку: особливості, фінансові аспекти. Інфраструктура ринку. - 2020. – Вип. 39. - С. 297-303.

28. Міщук Г.Ю., Пилипчук Р.Р. Соціальне підприємництво: критерії ідентифікації та проблеми розвитку. Демографія та соціальна економіка. - 2017. - № 2. - С. 152-165.

29. Мокій А.І., Дацко А.І. Розвиток соціального підприємництва у контексті зміцнення економічної безпеки депресивних територій. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. - 2014. - Вип. 1. - С. 155-166.

30. Носирєв О. О., Деділова Т. В., Осипова С. К. Фінансові інструменти в системі забезпечення конкурентоспроможності регіональних промислових комплексів. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. 2020. № 2 (25). Харків: ХНАДУ, С. 93-108.

31. Носань Н.С. Соціальне підприємництво як важлива передумова розвитку економіки України. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія Економічні науки. - 2017. - Вип. 45 (1). - С. 69-75.

32. Овсянюк-Бердадіна О. Ф., Крисько Ж. Л. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету. - 2016. - Вип. 6. Ч. 2. - С. 129–132.

33. Оліфіровська С.С. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент для розвитку громад. Збірник наукових праць Донбаської національної академії будівництва і архітектури. - 2019. - № 1. - С. 98—102.

34. Осипова С.К. Носирєв О.О. Соціальне підприємництво в управлінні регіональним економічним розвитком. Інвестиції: практика та досвід № 1/2021. – С. 122-128.

35. Осипова С.К. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління. - 2019. - Вип. 1. - С. 48-56.

36. Програма розвитку соціального підприємництва Вінницької міської ОТГ на 2020-2022 р. URL: <https://www.vmr.gov.ua/ContentLibrary/b5ae2f52-4d95-4717-a301-c3132844360e/1149/%D0%9F%D1%80%D0%BEB2013.03.pdf>.

37. Проект Закону про соціальні підприємства № 2710 від 23.04.2015
URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903.

38. Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін: Посібник К: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ». - 2017. -188 с.

39. Свинчук А. Міжнародний досвід розвитку соціальних підприємств: уроки для України. Теорія стратегії та економічного розвитку. 2014. № 34. С. 25–32. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/2010/4539/1/2014_34_%2825-32%29.pdf

40. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. Звіт за проектом EU4Youth, 2020. URL: <http://surl.li/oebsr>

41. Смаглій К. Зміни творить кожен із нас: соціальне підприємництво та стратегічна філантропія. - Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2014. - 207 с.

42. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією к.е.н. А. О. Корнецького — К. : Фамільна друкарня Huss, 2019. - 160 с.

43. Ткачук І. Я., Євчук Х. І. В. Соціальне підприємництво як фактор розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. Агросвіт. - 2017. - № 9. - С. 57-61.

44. Удодова В.І., Шаповал В.І. Дослідження досвіду функціонування національних моделей соціального підприємства. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Сер. Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм. - 2013. - № 1042. - Вип. 1. - С. 105-109.

45. Чечель А.О., Кириченко І.І., Кобзар Д.П. Соціальне підприємництво в Україні в контексті сталого розвитку держави. Колективна монографія «Сталий розвиток – ХХІ століття. Дискусії 2023 / За матеріалами VIII Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції (наукові читання імені Ігоря Недіна)», 16-17 листопада 2023 р. – в друці.

46. Шапошников К.С., Покатаєва О.В., Дука А.П. Державне регулювання розвитку соціального підприємництва в національній економіці: актуальні проблеми сьогодення. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. – 2022. - № 3. – С. 123-129.

47. Шаульська Л.В., Кабаченко Г.С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці. - Економіка і організація управління. – 2016. - № 2 (22). – С. 300-309.

48. Шергіна Л.А., Нотевський Є.В., Жемба А.Й. Соціальне підприємництво в контексті сталого розвитку. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - 2018. - № 3 (2). - С. 160-165.

49. Школяр М.В. Соціальне підприємництво як інструмент вирішення соціальних проблем. Науковий вісник НЛТУ України. - 2017. - № 27 (2). - С. 85—89.

50. Шоля Р.І. Соціальне підприємництво в Україні як тренд економічного розвитку. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Міжнародні економічні відносини та світове господарство. - 2019. - Вип. - 26 (2). - С. 121-125.

51. Юрченко О.А. Свирида О.А. Соціальні підприємства в Україні: стан та проблеми розвитку. Цифрова економіка та економічна безпека. Випуск 3(03) 2022. – С. 74-78.

52. Hlady-Rispal, M. and Servantie, V. Deconstructing the Way in Which Value is Created in the Context of Social Entrepreneurship. International Journal of Management Reviews. 2018. Vol. 20, Issue 1. P. 62–80

53. Mair J. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight [Електронний ресурс] / J. Mair, I. Martí // Journal of World Business. – 2006. – 41(1). – P. 36–44. – Режим доступу : https://c.ymcdn.com/sites/www.usasbe.org/resource/resmgr/social_entrepreneurship/mair_and_marti.pdf.

54. Social Enterprise in Europe Developing Legal Systems which Support Social Enterprise Growth [Електронний ресурс]. URL:

<http://www.bwbllp.com/knowledge/2015/10/21/social-enterprise-in-europe-developing-legal-systems-which-support-social-enterprise-growth>

55. Social innovation: what it is, why it matters and how it can be accelerated URL: http://eureka.sbs.ox.ac.uk/761/1/Social_Innovation.pdf.

56. Wendy Cukier Social Entrepreneurship: A Content Analysis. *Journal of Strategic Innovation and Sustainability*, vol. 7(1). 2011. C.108.